

De zeggenschap van leraren

Nulmeting in het po, vo, mbo en hbo

ResearchNed, in opdracht van het Ministerie van OCW

Lette Hogeling

Froukje Wartenbergh-Cras

Jessica Pass

Joyce Jacobs

Sil Vrielink

Marlies Honingh (Radboud Universiteit)

Inhoud

1	Inleiding	6
1.1	Aanleiding voor het onderzoek	6
1.2	Positie van de leraar	7
1.3	Nulmeting professionele ruimte	9
1.4	Onderzoeksopzet	10
2	Ontwikkelen van het meetinstrument	12
2.1	Literatuurverkenning	12
2.2	Interviews met stakeholders	12
2.3	Interviews met leraren	12
2.4	Programmering en afname van de Nulmeting	13
3	Zeggenschap in de praktijk	14
3.1	Inleiding	14
3.2	Zeggenschap van de leraar in de dagelijkse praktijk	14
3.3	Belemmeringen voor het uitoefenen van zeggenschap	17
3.4	Waardering van zeggenschap	18
4	Formele zeggenschap	24
4.1	Inleiding	24
4.2	Formele zeggenschap	24
4.3	Sectorspecifieke resultaten	26
5	Overleg en verantwoording	28
5.1	Inleiding	28
5.2	Directe invloeden op onderwijs en beleid binnen de school	28
5.3	Indirecte invloeden op onderwijs en beleid binnen de school	35
6	Landelijke zeggenschap	38
6.1	Inleiding	38
6.2	Organisatiegraad van leraren in beroepsverenigingen	38
6.3	Directe betrokkenheid van leraren op landelijk niveau	42
7	Conclusies nulmeting	43
	Bijlage 1: Respons, weging en schaalconstructies	46
	Bijlage 2: Tabellen	49
	Bijlage 3: Lijst van tabellen en figuren	67
	Bijlage 4: Itemlijst Nulmeting (po)	69
	Bijlage 5: Vakverenigingen in Platform VVVO	73

Managementsamenvatting

In het Actieplan Leerkracht zet OCW de professionele ruimte van leraren hoog op de agenda. Concreet gaat het bij de professionele ruimte van leraren om de mate waarin leraren zeggenschap ervaren over, en in samenwerking met collega's invulling geven aan, hun dagelijks werk en de bijbehorende taken. Betrokkenheid van leraren bij de besluitvorming is essentieel om de positie van de leraar in de school te versterken. Dit alles ten gunste van een hogere kwaliteit van het onderwijs en een meer aantrekkelijk beeld van het leraarsberoep. Om een goed beeld te krijgen van de zeggenschap die leraren in hun beroep ervaren, heeft het Ministerie van OCW aan ResearchNed gevraagd hiervoor een onderzoek op te zetten en uit te voeren. In overleg met sociale partners en leraren ontwikkelde ResearchNed een vragenlijst. In mei is deze vragenlijst online afgenomen via het Flitspanel van het Ministerie van BZK. In totaal vulden 1191 leraren uit po, vo, mbo en hbo de lijst in. In voorliggende samenvatting staan we stil bij de belangrijkste resultaten.

Zeggenschap in de praktijk

De meerderheid van leraren in zowel po, vo, mbo als hbo ervaart de meeste zeggenschap binnen de muren van het klaslokaal: zij zijn het die de beslissende stem hebben over de inhoud van de lesstof, de volgorde waarin deze behandeld wordt en de gebruikte didactiek. In het po ervaren leraren daarnaast in meerderheid ook een leidende rol waar het gaat om het beleid ten aanzien van omgang met leerlingen. Vo-leraren geven meer dan leraren uit de andere sectoren aan een beslissende stem te hebben aangaande de wijze waarop getoetst wordt. Het verschil met het mbo daarin is opmerkelijk groot. In het mbo geven relatief weinig leraren aan een beslissende stem te hebben over onderwijskundige vernieuwingen, in het bijzonder de invoering van competentiegericht onderwijs. Bijna tweederde van de mbo-leraren geeft wel aan dat zij ten aanzien van de invoering van cgo, wijzigingen mogen voorstellen of plannen mogen voorleggen. In het hbo valt met name op, dat ondanks de voortdurende wisselwerking met het beroepenveld, relatief weinig leraren aangeven dat ze een beslissende stem hebben in de omgang met derden en meer specifiek ook met stagebegeleiders. Ook hier geldt dat ruim 70 procent van de leraren wel wijzigingen mogen voorstellen en plannen mogen voorleggen.

Aan de groep die aangaf weinig tot geen zeggenschap te hebben aangaande de voorgelegde aspecten van onderwijskundig beleid en kwaliteitsbeleid, is gevraagd welke belemmeringen zij daarbij ervaren. In po vormt tijdsgebrek een belangrijke belemmering, alsmede de mate waarin individuele leraren zich aangesproken voelen deze taken op zich te nemen. In het vo en in het hbo ligt de belangrijkste belemmering wel in lijn met dat laatste: hier geeft de meerderheid van de leraren aan dat het op hun school eigenlijk altijd dezelfde (andere) leraren zijn die de professionele ruimte benutten. In het mbo ondervinden meer leraren dan in de andere sectoren dat de besluitvorming onduidelijk georganiseerd is en het hen ontbreekt aan zicht op de eigen mogelijkheden om inspraak te bieden.

Waardering van de professionele ruimte

Aan leraren is tevens gevraagd aan te geven in hoeverre ze de ruimte die ze in de praktijk ervaren, waarderen. In alle sectoren zijn leraren tevreden over hun autonomie in de klas: onderwijsinhoudelijke aspecten waarover zij eerder al aangaven ruime professionele autonomie te ervaren. Men is minder tevreden over de zeggenschap over aanpalende taken. In een nadere analyse is de wisselwerking bekeken tussen de ervaren mate van zeggenschap, het belang dat men daaraan hecht en de tevredenheid daarover. Leraren die veel belang hechten aan zeggenschap en een hoge mate van zeggenschap in de praktijk ondervinden, blijken het meest tevreden.

den. Leraren die veel belang aan zeggenschap hechten, maar in de praktijk weinig zeggenschap ervaren, zijn het minst tevreden.

Formele zeggenschap

Een relatief grote groep leraren in alle sectoren geeft aan dat ten aanzien van zowel onderwijskundig beleid als kwaliteitsbeleid de zeggenschap van leraren niet formeel is vastgelegd. Waar dat wel in enige mate het geval is, betreft het in het po voornamelijk zaken als de omgang met leerlingen, de gevolgde didactiek en de keuze voor leermiddelen. In het vo wordt de ontwikkeling van beleid ten aanzien van toetsing en de inhoud en volgorde van de lesstof het meest genoemd. Ook in het hbo zijn het met name deze meer onderwijsinhoudelijk zaken waarover de zeggenschap van leraren aangaande de ontwikkeling van beleid het vaakst formeel is vastgelegd (telkens ongeveer 40%).

De indirecte beïnvloeding van beleid en praktijk, door de personeelsgeleding van de (gemeenschappelijke) Medezeggenschapsraad ((G)MR), is afhankelijk van organisatie en zichtbaarheid van de MR binnen de school. In dit onderzoek ligt de focus op de rol van de MR in relatie tot het lerarenteam. De MR blijkt vooral in het po ruggespraak te houden met leraren bij het vaststellen van standpunten. In de andere drie sectoren is dit minder en weet een derde van de leraren niet of de MR leraren raadpleegt.

Overleg en verantwoording

De verantwoording van de geleverde kwaliteit van de leraar komt binnen alle sectoren regelmatig aan de orde in zowel formeel als informeel overleg met de schoolleider. Werkresultaten en werkafspraken worden wel besproken, maar er worden ten aanzien van werkresultaten nog maar relatief weinig concrete afspraken gemaakt. Met betrekking tot verantwoording binnen het team geeft een groot deel van de leraren aan dat het teamoverleg wordt gebruikt om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren. Intervisie komt minder vaak voor als instrument voor de verantwoording van kwaliteit.

De frequentie van formeel overleg is volgens leraren in het po het hoogst en in het hbo het laagst. In alle sectoren wordt door het merendeel van de leraren wekelijks informeel overlegd. Uit dit onderzoek blijkt dat frequenter informeel overleg samengaat met meer ervaren zeggenschap en frequenter formeel overleg samengaat met meer tevredenheid over zeggenschap.

Landelijke zeggenschap

De organisatiegraad van leraren in de vakbond is hoog vergeleken met het gemiddelde van sectoren buiten het onderwijs. Er zijn verschillen in lidmaatschap van vakbond en/of beroepsvereniging per sector. Het aandeel leraren dat aangeeft lid te zijn van een landelijke organisatie is het kleinst in po en het grootst in vo. Bij alle sectoren geven meer leraren aan lid te zijn van een vakbond dan van een beroepsvereniging. Het aantal leraren dat daadwerkelijk direct betrokken is bij beleid is laag. Leraren worden vaker indirect betrokken bij beleid dan direct. Maar een klein deel van de aangesloten leraren maakt gebruik van de mogelijkheden die de vakbond hen biedt om als leraar gehoord te worden.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

Professionele ruimte op de agenda

Goede leraren zijn bepalend voor de kwaliteit van het onderwijs en de resultaten van leerlingen. Om de kwaliteit van de leraar tot zijn recht te laten komen moet de leraar de gelegenheid hebben om zijn kennis en kunde ten volle in de school te benutten. Daarnaast is continue aandacht voor de professionele ontwikkeling van de leraar nodig om de kwaliteit op peil te houden.

In Nederland wordt steeds meer de nadruk gelegd op de noodzaak om de positie van de leraar te versterken, om zo tot een hogere kwaliteit van leraar en onderwijs te komen. Daarnaast zal een sterkere positie van de leraar het beroep aantrekkelijk houden voor huidige leraren, en de keuze voor het leraarsvak aantrekkelijker maken voor diegenen die overwegen leraar te worden. De Commissie Leraren heeft een aantal maatregelen voorgesteld in het rapport *Leerkracht! (2007)*¹ en daarmee de professionele ruimte van de leraar prominent op de agenda gezet. In het rapport *Leerkracht!* stelt de Commissie Leraren: "*Betrokkenheid van leraren bij besluitvorming is essentieel om de positie van de leraar in de school te versterken. Het sluit aan bij de noodzaak om de leraar meer regelmogelijkheden en autonomie in het werk te geven. In de professionele school beschikt de leraar idealiter over die versterkte autonomie (...). De leraar heeft meer zeggenschap over zijn werk en kan zo zijn werkdruk beter regelen.*". De Commissie Leraren pleit voor meer zeggenschap voor leraren over onderwijsinhoudelijke aangelegenheden en voor meer betrokkenheid van leraren bij besluitvorming.

Uitwerking in Actieplan Leerkracht van Nederland en de Convenanten

Door de minister van OCW zijn deze adviezen grotendeels overgenomen en uitgewerkt in het Actieplan *Leerkracht van Nederland*². Daarin staan over de positie van leraren de volgende actiepunten:

- (Verdere) ontwikkeling van een beroepsvereniging van leraren, omdat deze leraren kan ondersteunen in hun professionele ontwikkeling;
- Ontwikkeling van een (privaatrechtelijk) register van leraren, omdat deze kwaliteitsverhoging van leraren stimuleert;
- Opzetten van een overlegplatform van werkgevers en werknemers van alle onderwijssectoren, dat optreedt als gesprekspartner voor de overheid ("Stichting van het onderwijs");
- Invoering van een scholingsfonds waarop bevoegde leraren een beroep kunnen doen voor een financiële bijdrage voor het volgen van een opleiding die tot een extra kwalificatie of specialisatie leidt (de Lerarenbeurs).

In het convenant *Leerkracht van Nederland*³ zijn met de sociale partners in het onderwijs afspraken gemaakt over het versterken van de positie van de leraar. Algemeen geldt voor alle sectoren dat:

¹ Commissie Leraren (2007). *Leerkracht! Advies van de Commissie Leraren*. Te raadplegen via de website: http://www.minocw.nl/documenten/rapport_leerkracht_2.pdf

² OCW (2007). *Actieplan Leerkracht van Nederland. Beleidsreactie op het advies van de Commissie Leraren*. Te raadplegen via de website: http://www.leerkrachtvannederland.nl/download_actieplan

- de positie van de leraar in de school nader wordt geregeld (wordt versterkt);
- de beloning van de leraar wordt verbeterd door onder andere een sterkere koppeling tussen opleiding en carrièremogelijkheden en
- de inzetbaarheid van de leraar in het onderwijsproces zal worden geoptimaliseerd.

De professionele ruimte van de leraar, gebaseerd op het uitgangspunt dat leraren daaraan in samenwerking met collega's vormgeven en dat zij dit doen in samenspraak met management en bestuur, wordt daarbij wettelijk vastgelegd⁴. In het convenant is door partijen verder afgesproken dat de uitgangspunten uitgewerkt zullen worden in een professioneel statuut. Centraal staat hierbij het versterken van de professionele ruimte van de leraar. Om inzicht te krijgen in de huidige positie van leraren in Nederland richt dit onderzoek zich op de professionele ruimte. In de volgende paragraaf zal nader gespecificeerd worden wat wordt verstaan onder de professionele ruimte van de leraar en welke ontwikkelingen in de verschillende onderwijssectoren waarschijnlijk invloed hebben op deze ruimte.

1.2 Positie van de leraar

Definitie professionele ruimte

In verscheidene eerdere onderzoeken en beleidsstukken komt de positie van de leraar vanuit verschillende invalshoeken aan bod:

Binnen de Algemene Onderwijsbond (AOB) is aandacht besteed aan de vormgeving van een professioneel statuut over de professionele ruimte van de leraar en wordt deze gedefinieerd als⁵:

"De vrijheid van de leraar om binnen de kaders van wet- en regelgeving en de instellingsvisie, vorm te geven aan het onderwijs van de aan hem of haar toevertrouwde leerlingen of studenten. Het gaat dan om vrijheid van oordeelsvorming, pedagogisch-didactisch handelen en de inhoud van het onderwijs."

Het IVA heeft in opdracht van de onderwijsraad onderzoek verricht naar de positionering van de leraar⁶. In dit onderzoek wordt de positie van de leraar beschreven als de mate waarin en de wijze waarop hij invloed kan uitoefenen op het beleid van de school en het landelijk beleid.

De overheid, sociale partners, organisaties die leraren vertegenwoordigen, en de leraren zelf wensen dat leraren meer invloed uitoefenen op het onderwijsbeleid, zowel op schoolniveau als op landelijk niveau en zo hun professionele ruimte vergroten. Deze wens komt terug in het Convenant LeerKracht van Nederland. Hierin wordt de professionele ruimte gedefinieerd als:

"De mate van zeggenschap – de professionele ruimte - die de leraar heeft ten aanzien van het ontwerp en de uitvoering van het onderwijskundig- en

³ Ministerie van OCW (2007). *Convenant LeerKracht van Nederland*. Te raadplegen via de website: http://www.minocw.nl/documenten/convenant_160408.pdf

⁴ Daarnaast het uitgangspunt dat bestuur, management én leraren in onderling overleg beslissen en vastleggen hoe de interne zeggenschap van leraren wordt georganiseerd.

⁵ AOB - Algemene Onderwijsbond (2006). *Een model van een professioneel statuut*. Te raadplegen via de website: <http://www.aob.nl/kixtart/nm/articlefiles/6218-modelprofessioneelstatuut.pdf>

⁶ Neut, I. van der, Wolput, B. van & Kools, Q. (2007). *Positionering van docenten*. Studie IVA in opdracht van de Onderwijsraad. Te raadplegen via de website van de Onderwijsraad, www.onderwijsraad.nl.

kwali teitsbeleid van de school. Hierin wordt verder vastgelegd dat leraren in samenwerking met collega's vorm en inhoud geven aan die professionele ruimte."

In dit onderzoek wordt aangesloten bij deze definities. De zeggenschap of autonomie van de leraar ten aanzien van de ontwikkeling en uitvoering van het onderwijs en ten aanzien van het onderwijskundig- en kwaliteitsbeleid van de school wordt belicht. Iets concreter gaat het in dit onderzoek over de vraag hoe de leraar zeggenschap ervaart. Zeggenschap ervaar je als individu, de uitvoering van zeggenschap vindt echter plaats in samenwerking met collega's. Dit onderzoek richt zich zowel op de mate waarop leraren hun zeggenschap ten aanzien van een aantal onderwijskundige zaken ervaren, als ook hoe invulling wordt gegeven aan zeggenschap. Dit laatste kan plaatsvinden door middel van de (gemeenschappelijke) medezeggenschapsraad ((G)MR), maar ook door middel van overleg met de schoolleiding of collega's.

Bovenstaande definitie uit het Convenant is tijdens de ontwikkeling van het hieronder beschreven meetinstrument aan leraren uit de verschillende sectoren voorgelegd en blijkt goed aan te sluiten bij hun opvatting van zeggenschap.

Sectorale verschillen professionele ruimte

Bij het belichten van de professionele ruimte van de leraar moeten verschillen in de uitvoering van het onderwijs tussen sectoren in acht worden genomen. Al zijn de afspraken die in het Convenant Leerkracht van Nederland zijn gemaakt over de professionele ruimte van leraren voor een groot deel sectoroverstijgend, er is ook per sector een aantal specifieke afspraken gemaakt. Omdat de sectoren (po, vo, mbo en hbo) in zowel praktisch als organisatorisch opzicht verschillen, is daarnaast vooral de *uitwerking* van de afspraken sectorspecifiek. Bij de ontwikkeling van een meetinstrument over de professionele ruimte van leraren en de interpretatie van de onderzoeksresultaten is het cruciaal om de aanwezige sectorale verschillen in het achterhoofd te houden. Hieronder lichten we een aantal verschillen, waarvan wij verwachten dat zij invloed hebben op de professionele ruimte, kort toe.

Voor het po, en in mindere mate het vo, speelt onder andere het bieden van passend onderwijs aan alle leerlingen. Leraren krijgen daardoor te maken met leerlingen met uiteenlopende niveaus en behoeften, en met regels en protocollen omtrent het bieden van passend onderwijs aan alle leerlingen. In het vo spelen daarnaast ook bijvoorbeeld de (bestuurlijke) schaalvergroting van de afgelopen jaren en wijzigingen in de bekostiging van leermiddelen (onder andere de invoering van 'gratis schoolboeken').

De invoering van het competentiegericht onderwijs (CGO) kan in het mbo de ruimte van leraren beïnvloeden. De omschakeling naar CGO vraagt zowel in de klas als op het gebied van professionalisering en scholing het nodige van leraren. Ook speelt in het mbo nog de nasleep van de ROC-vorming in de jaren negentig. School- en bestuursgrootte zouden van invloed kunnen zijn op de (ervaren) afstand tussen de leraar en het management, maar ook op de organisatie van de (mede) zeggenschap. Tot slot heeft de duidelijke wisselwerking met de praktijk (stages, leerwerkplekken etc.) een invloed op de positie van de leraar in het mbo. De relatie met stagebedrijven en kenniscentra, de begeleiding van leerlingen bij stages en de samenwerking bij toetsing en beoordeling zijn allemaal facetten van deze wisselwerking die een directe relatie hebben met de professionele ruimte van de leraar.

Daarnaast speelt met name in het vo en mbo een verschuiving van de positie van de leraar een rol waarbij leraren steeds meer ook een begeleidende rol vervullen bij het opleiden van

(zorg)leerlingen. De WRR stelt in het rapport *Vertrouwen in de school* dat leraren en andere begeleiders op scholen met veel risicoleerlingen dagelijks de simpele noodzaak ervaren van een aanpak die scherp toegesneden is op deze bepaalde groep leerlingen en dat dit een bijzondere deskundigheid en organisatie vereist.⁷ Dit zou mede van invloed kunnen zijn op de invulling van de professionele ruimte van de leraar. Tot slot geldt voor het hbo dat de professionele ruimte van de leraar niet alleen betrekking heeft op de kwaliteit en inhoud van het onderwijs maar expliciet ook op *maatschappelijke contacten van de leraar*, bijvoorbeeld met afnemers als het bedrijfsleven⁸. Ook zorgt de organisatiestructuur en de het relatief kleine aantal contacturen met studenten, vergeleken met po, vo en mbo, in het hbo voor een afwijkende professionele ruimte.

1.3 Nulmeting professionele ruimte

Doel van het onderzoek

Om zicht te krijgen op de zeggenschap van de leraar over zijn beroep, laat het Ministerie van OCW een nulmeting uitvoeren. Doel van dit onderzoek is om de positie van de leraar in kaart te brengen en op termijn na te kunnen gaan wat de effecten zijn van het voorgestelde beleid. ResearchNed heeft daarvoor een meetinstrument ontwikkeld en de nulmeting uitgevoerd.

Onderzoeksvragen

Het vraagstuk van de zeggenschap van de leraar speelt, zij het op verschillende wijze, zowel op landelijk niveau als op schoolniveau. In deze nulmeting zijn worden beide niveaus opgenomen. De meting op landelijk niveau heeft betrekking op de vraag naar de organisatiegraad van leraren en betrokkenheid van de beroepsgroep bij de beleidsvorming ten aanzien van de beroepskwaliteit van leraren. Op schoolniveau staat de vraag centraal welke afspraken er zijn gemaakt over de professionele ruimte van leraren en hoe deze in de praktijk uitwerken. Om de vraagstukken met betrekking tot de professionele ruimte van de leraar te beantwoorden zijn er voor de nulmeting de volgende specifieke onderzoeksvragen geformuleerd:

- (1) Welke afspraken zijn er gemaakt over de zeggenschap van leraren over het ontwerp en de uitvoering van het onderwijskundig en kwaliteitsbeleid van de school? Hoe werken deze afspraken in de praktijk?
- (2) Hoe benutten leraren hun zeggenschap bij het ontwerp van het onderwijskundig en kwaliteitsbeleid van de school?
- (3) Hoe benutten leraren hun zeggenschap over de uitvoering van het onderwijskundig en kwaliteitsbeleid van de school?
- (4) Welke belemmeringen zijn er (eventueel) om ten volle gebruik te maken van de geboden professionele ruimte?
- (5) In hoeverre hebben leraren in het VO en de BVE-sector zeggenschap over de vakken die zij geven?
- (6) In hoeverre zijn leraren betrokken bij de vaststelling, door de medezeggenschapsraad, van beleidsmatige en organisatorische kaders waarbinnen de professionele ruimte zich afspeelt?
- (7) Hoe waarderen leraren hun zeggenschap?
- (8) Wat is de oorzaak van eventuele ontevredenheid over hun zeggenschap?

⁷ Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid – WRR (2009). *Vertrouwen in de school. Over de uitval van 'overbelaste' jongeren*. Te raadplegen via de website: <http://www.wrr.nl/content.jsp?objectid=4769>

⁸ Ministerie van OCW en Sociale Partners (2007). *Convenant Leerkracht van Nederland. Sector Hoger Beroeps-onderwijs*. Te raadplegen via de website: http://www.leerkrachtvannederland.nl/download_convenant

(9) Hoe is de verantwoording over de geleverde kwaliteit van het werk georganiseerd?

Naast de zeggenschap die leraren op schoolniveau hebben, zijn er ook mogelijkheden voor leraren om op landelijk niveau hun stem te laten horen. In de nulmeting is ook gekeken in hoeverre leraren hier gebruik van maken en zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd⁹:

(10) Wat is de organisatiegraad van leraren in beroepsverenigingen?

(11) Op welke wijze en in welke mate is de beroepsgroep van leraren direct betrokken bij de beleidsvorming op landelijk niveau t.a.v. de beroepskwaliteit van leraren?

Het onderzoek naar de zeggenschap van leraren richt zich op het primair en voortgezet onderwijs en het middelbaar en hoger beroepsonderwijs (po, vo, mbo, hbo). Bij de beantwoording van de hierboven genoemde onderzoeksvragen zal onderscheid worden gemaakt naar sector. Binnen het voortgezet onderwijs zal daarnaast ook onderscheid worden gemaakt tussen de onder- en bovenbouw en tussen VMBO en HAVO/VWO.

1.4 Onderzoeksopzet

Dit onderzoek kende twee doelen: (1) het ontwikkelen van een meetinstrument waarmee, naast een nulmeting, over enkele jaren opnieuw een meting plaats kan vinden om de effecten van het beleid te monitoren, en (2) het afnemen van een nulmeting om de positie van de leraar in kaart te brengen.

In dit rapport wordt een antwoord geformuleerd op de door het Ministerie van OCW gestelde onderzoeksvragen. Dit gebeurt aan de hand van analyses op zowel kwantitatief als kwalitatief materiaal. Het kwantitatief materiaal is afkomstig uit een grootschalige online enquête die in mei onder leraren in het po, vo, mbo en hbo is gehouden. Daarnaast vormen groeps gesprekken met leraren, telefonische interviews met leraren en telefonische interviews met schoolleiding en management het kwalitatieve onderzoeksmateriaal¹⁰. Voor het in kaart brengen van landelijke zeggenschap van leraren is gebeld (en gemaïld) met sleutelfiguren bij de vak- en beroepsverenigingen en de vakbonden, en is verkennend literatuuronderzoek verricht.

Opzet van het rapport

In de inleiding van dit rapport zijn we kort ingegaan op het doel en de aanleiding voor het huidige onderzoek, de achtergrond en de onderzoeksvragen zoals geformuleerd door het Ministerie van OCW. In hoofdstuk 2 gaan we in op de ontwikkeling van het meetinstrument voor de nulmeting. In hoofdstuk 3, 4 en 5 worden de resultaten van de nulmeting gerapporteerd en geïnterpreteerd. Meer specifiek zullen we in hoofdstuk 3 de zeggenschap van de leraar in de praktijk onderzoeken, in hoofdstuk 4 zullen we bekijken welke afspraken er over de zeggenschap van leraren op schoolniveau zijn gemaakt, en gaat hoofdstuk 5 over de invulling van zeggenschap door verschillende overlegvormen en het verantwoorden van de kwaliteit van het onderwijs. Hoofdstuk 6 gaat over de organisatiegraad van leraren in beroepsverenigingen en de mate

⁹ Op grond van inhoudelijke overwegingen zijn de vragen over het lerarenregister niet in dit rapport opgenomen, maar worden deze in een aparte notitie nader uitgewerkt en besproken.

¹⁰ Omdat de resultaten van kwalitatief onderzoek niet naar de populatie als geheel mogen worden doorgetrokken, vanwege de steekproefselectie, de methode van ondervraging en de steekproefgrootte, zijn de kwalitatieve gegevens uit de interviews met de schoolleiders en uit de groeps gesprekken alleen gebruikt om de kwantitatieve gegevens nader te duiden.

van directe betrokkenheid van leraren op landelijk niveau. Ten slotte zullen in hoofdstuk 7 conclusies worden getrokken uit de resultaten van de nulmeting.

2 Ontwikkelen van het meetinstrument

Om de professionele ruimte van de leraar in kaart te brengen is er een meetinstrument ontwikkeld. Naast het uitzetten van een nulmeting is dit instrument bedoeld om over de jaren heen de effecten van het beleid op de positie van de leraar te monitoren. Het meetinstrument dient daarmee een dubbel doel. Ten eerste moet het geschikt zijn om de huidige zeggenschap van de leraar over zijn beroep te kunnen meten. En ten tweede dient het instrument ontwikkelingen in de tijd betrouwbaar in beeld te kunnen brengen. Een belangrijk aandachtspunt bij het opstellen van het meetinstrument was verder dat de uitkomsten voor de diverse sectoren onderling vergelijkbaar zijn, maar de vraagstelling wel aansluit bij de werksituatie en terminologie in de verschillende sectoren. De primaire focus in het onderzoek lag bij de bevraging van leraren, maar daarnaast werden—door middel van interviews—ook schoolleiders (managers) naar hun visie op de zeggenschap van leraren gevraagd.

Stappenplan

Bij de ontwikkeling van het meetinstrument hebben we de volgende opzet toegepast:

- Literatuurverkenning
- Interviews met vertegenwoordigers van sociale partners en andere sleutelfiguren
- Interviews met leraren

Hieronder werken we deze onderdelen verder uit.

2.1 Literatuurverkenning

In september 2007 is door de Onderwijsraad het advies Leraarschap is eigenaarschap uitgebracht. In dit advies schetst de Raad een aantal mogelijkheden voor de organisatorische posities van leraren binnen scholen. De Raad beoogt daarmee de zeggenschap van leraren over het onderwijsproces te bevorderen. Daarnaast is ook door anderen onderzoek gedaan naar en gepubliceerd over de zeggenschap van leraren. Voor de ontwikkeling van het meetinstrument is allereerst een literatuurverkenning uitgevoerd. Daarnaast zijn er andere meetinstrumenten, welke op deze doelgroep zijn toegespitst, geïnventariseerd om goed aan te kunnen sluiten bij de belevingswereld van de leraar. De belangrijkste punten uit het advies van de Onderwijsraad, de aangehaalde literatuur en meetinstrumenten zijn verwerkt in een conceptvragenlijst.

2.2 Interviews met stakeholders

Bij aanvang van het onderzoek heeft een startbijeenkomst plaatsgevonden met de leden van de begeleidingscommissie en enkele vertegenwoordigers van de sociale partners. Het doel hiervan was om betrokkenen te informeren over de voorgenomen onderzoeksopzet en daarnaast voor het onderzoek relevante input uit de sectoren te verzamelen.

Nadat een conceptvragenlijst op grond van bovenstaande literatuurverkenning was opgezet is een aantal interviews gehouden met vertegenwoordigers van de sociale partners. Doel hiervan was vooral om een beter beeld te krijgen van het onderwerp en de meest relevante facetten, en om feedback te krijgen op de conceptvragenlijst.

2.3 Interviews met leraren

De aangepaste vragenlijst is vervolgens uitgetest onder de doelgroep van respondenten (leraren). Het primaire doel hiervan was om na te gaan of de vraagstelling duidelijk is en aansluit bij de werksituatie en terminologie in de diverse sectoren, en of de enquête volledig is (alle relevante vragen en antwoordcategorieën bevat). Daarnaast had de test als doel om inzicht te ge-

ven in de gemiddelde invultijd. Voor het testen van de enquête is per sector een aantal leraren uitgenodigd om de enquête in te vullen. Vervolgens zijn telefonische interviews met leraren afgenomen waarin zij konden aangeven of de vragen duidelijk zijn en aansluiten bij hun belevingswereld, en of er in hun ogen vragen of onderwerpen ontbreken. Hieraan hebben uit het po 5 leraren deel genomen; uit het vo 6 leraren, uit het mbo 6 leraren, en uit het hbo 4 leraren.

De opmerkingen uit de telefonische interviews met stakeholders en leraren zijn gebruikt om de vragenlijst verder te optimaliseren. Centraal daarbij stond vooral de vraag of de vragenlijst:

- Inhoudelijk volledig is (missen er vragen of begrippen op cruciale punten met betrekking tot de professionele positie van de leraar);
- Duidelijk en éénduidig is (zijn begrippen niet multi-interpretabel, is de terminologie toepasbaar op de werksituatie in de verschillende sectoren);
- In balans is (niet te veel vragen over één onderwerp) en niet te omvangrijk.

De resultaten zijn vervolgens verwerkt in een 2e conceptvragenlijst. Aan het Ministerie van OCW werd gevraagd om deze aangepaste versie kritisch te beoordelen en van commentaar te voorzien. Naar aanleiding van dit commentaar is een definitieve vragenlijst voor de nulmeting opgezet (zie bijlage 4 voor een overzicht van de in de nulmeting gebruikte items).

2.4 Programmering en afname van de Nulmeting

De nulmeting is uitgezet onder het Flitspanel van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK). BZK heeft de vragenlijst geprogrammeerd. In verband met de lengte van de vragenlijst is in overleg met de opdrachtgever de vragenlijst op een aantal punten ingekort. Besloten is in de vragenlijst de nadruk te leggen op het onderwijskundige aspect, en minder op het kwaliteitsbeleid. In overleg met het Ministerie van OCW is daarnaast besloten om de vragen over het lerarenregister in een andere vragenlijst op te nemen die parallel aan deze nulmeting plaats vond.¹¹ Deze onderzoeksvragen worden in een aparte notitie uitgewerkt.

¹¹ *Startmeting Convenant Leerkracht*. Een onderzoek onder onderwijspersoneel in opdracht van het ministerie van OCW.

3 Zeggenschap in de praktijk

3.1 Inleiding

Het bestaan van formele afspraken over de zeggenschap van leraren en de mate waarin leraren hiervan op de hoogte te zijn (hoofdstuk 4), geeft aan of professionele ruimte een plek heeft in het (personeels)beleid van de school. De manier waarop leraren deze professionele ruimte benutten – hoeveel zeggenschap hebben leraren in de praktijk – kan daarvan afwijken. In dit hoofdstuk gaan we in op de mate waarin er in de huidige *dagelijkse praktijk* binnen de school zeggenschap wordt ervaren door leraren.

Wanneer we praten over de mate van zeggenschap, onderscheiden we daarin de volgende gradaties:

- (1) 'Geen zeggenschap'
- (2) 'Leraren mogen wijzigingen voorstellen (op beleid)'
- (3) 'Leraren mogen plannen voorleggen'
- (4) 'Leraren hebben de beslissende stem (bij het vaststellen van beleid)'
- (5) 'Niet van toepassing'

In dit hoofdstuk gaan we achtereenvolgens in op de zeggenschap van leraren in de praktijk (3.2), de belemmeringen die ze ervaren bij de uitoefening ervan (3.3) en de waardering van de ervaren mate van zeggenschap (3.4). Tabellen met uitgebreide resultaten per onderwijssector zijn te vinden in bijlage 2.

3.2 Zeggenschap van de leraar in de dagelijkse praktijk

Zeggenschap over beleid

Tabel 1 toont dat in het po leraren met name inspraak ervaren in zaken die zich binnen de klas afspelen: omgang met leerlingen (67% beslissende stem), de inhoud van de lesstof (62% beslissende stem) en de volgorde waarin de lesstof wordt behandeld (61% beslissende stem). Relatief weinig po-leraren geven aan zeggenschap te ervaren over toetsingswijzen en beoordelingscriteria (resp. 18% en 16% geen zeggenschap). Omdat binnen deze sector vastgelegde eindtermen, leerdoelen en -lijnen gebruikelijk zijn, strookt dit met de verwachtingen. Binnen scholen worden veelal protocollen ontwikkeld en gevolgd voor onderwerpen die vaker binnen een klas of groep aan de orde komen. Voorbeelden zijn een protocol voor het signaleren van dyslexie of een pestprotocol. Met betrekking tot de uitvoering van protocollen, ervaren po-leraren meer dan leraren in de andere sectoren zeggenschap. Iets meer dan de helft heeft een beslissende stem bij de uitvoering van protocollen met betrekking tot problemen in de klas. Een po-leraar ondervindt een toename in het aantal protocollen waaraan men zich tegenwoordig moet houden: *"Alle kinderen hadden eerst ADHD, toen kwam het dyslexieprotocol, nu zijn we weer bezig met hoogbegaafdheid, en ondertussen wordt er een werkdruk opgelegd bij leerkrachten en kinderen waar je niet vrolijk van wordt."*

Leraren in het vo blijken, nog meer dan in het po, een relatief grote professionele ruimte te ervaren aangaande onderwijsinhoudelijke zaken: de inhoud en volgorde van de lesstof, maar ook de didactiek.

Ook in het mbo blijkt dat de meeste zeggenschap wordt ervaren binnen de muren van het eigen klaslokaal: de meerderheid van de mbo-leraren beslist zelf over de inhoud van de lessen,

de volgorde van de lessen en de didactische aanpak. De keuze van de leermiddelen is echter - net als in de andere sectoren - minder vaak aan de leraar. Over stages (begeleiding en potentiële plaatsen) heeft meer dan 40 procent van de leraren in het mbo een beslissende stem. Over invoering van cgo en onderwijskundige vernieuwingen zegt bijna eenderde van de leraren in het mbo binnen de school echter géén zeggenschap te ervaren. Tweederde van de mbo-leraren geeft wel aan dat zij ten aanzien van de invoering van cgo wijzigingen mogen voorstellen of plannen mogen voorleggen.

In het hbo ervaren leraren relatief veel zeggenschap over zaken die zich direct in hun klas afspelen. Rond tweederde van de leraren heeft zelf een beslissende stem in de inhoud van de lessen en de gevolgde didactiek. Hbo-leraren ervaren relatief weinig zeggenschap ten aanzien van internationaliseringprogramma's en uitwisselingen, maar deze behoren niet tot de kerntaken van leraren. Opmerkelijk is verder dat relatief weinig leraren (30%) een beslissende stem hebben in de communicatie met derden, ook al is de wisselwerking met het beroepenveld belangrijk, zoals uit de groepsgesprekken blijkt. Wel geeft ruim 70 procent aan op dit punt wijzigingen voor te mogen stellen of plannen voor te mogen leggen.

Tabel 1: Zeggenschap in de praktijk over beleid, naar onderwijssector (%)

	PO		VO		MBO		HBO	
	Geen	Beslissend	Geen	Beslissend	Geen	Beslissend	Geen	Beslissend
Inhoud van de les(stof)	2	62	3	72	4	65	5	63
Volgorde lesstof / cursusinhoud	4	61	2	78	5	67	8	47
Didactiek	3	58	2	70	5	69	7	62
Keuze leermiddelen	4	44	3	41	12	43	6	53
Inkadering vakken	-	-	-	-	-	-	9	42
Toetsingswijze	18	30	6	62	18	36	8	47
Beoordelingscriteria	16	29	11	35	18	27	13	34
Onderwijskundige vernieuwingen	10	31	-	-	25	24	-	-
Invoering van cgo	-	-	-	-	30	21	-	-
Omgang met leerlingen / studenten	1	67	4	46	6	52	4	51
Omgang met ouders	3	52	6	36	-	-	-	-
Communicatie met derden	-	-	-	-	-	-	9	30
Omgang met potentiële stage-/leerwerkplaatsen	-	-	-	-	9	41	-	-
Begeleiding stage/leerwerkplek	-	-	7	25	7	46	8	43
Extra-curriculaire activiteiten	4	32	4	26	10	28	6	23
Internationalisering / uitwisseling	-	-	10	10	15	13	13	18
<i>Protocollen</i>								
Omgaan met individuele problemen van leerlingen/studenten	7	36	13	21	11	27	14	21
Omgaan met problemen in de klas	2	51	6	32	6	40	-	-
Leerling-/ studentvolgsysteem	19	30	25	12	12	34	12	22
Afhandeling van klachten	13	34	20	21	16	29	15	16
Adviezen studiekeuze/beroepskeuze	2	45	9	21	9	32	16	17
Toelating of verwijdering	29	14	37	15	19	22	11	10
Disciplinaire maatregelen	17	23	24	17	18	19	13	7

Toelichting: Cellen waarbij een streepje staat, betreffen aspecten die in de betreffende sector niet zijn voorgelegd aan leraren. De scores behorend bij de tussenliggende categorieën (wijzigingen voorleggen, plannen voorleggen en nvt), zijn ten behoeve van de leesbaarheid en vergelijkbaarheid tussen de sectoren niet weergegeven. De uitgebreide tabel vindt u in de bijlage.

Tijdens de gevoerde gesprekken met schoolleiders en leraren werden voorgaande resultaten onderschreven. Ruw geschetst ontstaat het beeld dat het doen en laten in de klas grotendeels aan de leraren zelf is. De zaken eromheen zijn weliswaar beïnvloedbaar door docenten maar daarvoor moeten zij zelf initiatief tonen en nemen. Met name leraren die al langer in het vak zitten, weten daar hun weg in te vinden. Zij weten zagezegd hoe de hazen lopen. Jonge leraren hebben daar vaak nog geen zicht op en zijn daarin ook minder bedreven. Hierin toont zich feitelijk het onderscheid tussen de formele en informele ruimte in de zeggenschap van de leraar. In gesprek met hbo-docenten werd het verschil tussen de formele ruimte voor zeggenschap en de ruimte die leraren in de praktijk hebben treffend omschreven: *"De inhoud van de lessen wordt in een landelijk beroepsprofiel op sectorniveau vastgelegd. Als school heb je hierbinnen echter vrije ruimte. Officieel hebben uitvoerende docenten echter geen enkele invloed. In de praktijk is er overleg via de curriculumcommissie / onderwijscommissie. Ook is er invloed via evaluaties door docenten aan het einde van een blok. Deze worden serieus genomen. EN: zodra de deur dicht is ben je autonoom in je eigen klaslokaal."*

Inspraak in te geven vakken

Leraren in vo en mbo hebben we specifiek gevraagd naar het al dan niet zelf kunnen bepalen van de vakken die ze op hun school geven (Tabel 2). De grote meerderheid van leraren (91%) in het vo geeft het vak van hun keuze, evenals een kleine driekwart van de leraren in het mbo. Hierbij is het wel van belang om op te merken dat uit de gevoerde gesprekken met mbo-docenten bleek dat het niet kunnen geven van het eigen vak, of een vak van eigen keuze, als zeer demotiverend ervaren kan worden. Eén van de docenten heeft dit ervaren alsof zijn vak afgenomen werd.

Tabel 2: Percentage gegeven vakken een eigen keuze, naar onderwijssector (%)

	vo	mbo
Nee, gegeven vak is geen eigen keuze	9	26
Ja, gegeven vak is eigen keuze	91	74

We zien daarin voor het voortgezet onderwijs wel duidelijk verschil naar schoolgrootte (Tabel 3): op kleine scholen met minder dan 300 leerlingen is de keuzevrijheid van leraren wat betreft de vakken die ze geven, beperkter dan op de grotere scholen.

Tabel 3: Percentage gegeven vakken een eigen keuze, naar schoolgrootte in het vo (%)

	Klein (< 300 lln)	Middelgroot (300-600 lln)	Groot (600-1500 lln)	Zeer groot (> 1500 lln)
Nee, gegeven vak is geen eigen keuze	23	9	5	7
Ja, gegeven vak is eigen keuze	77	91	95	93

Naar schoolsoort is er eveneens verschil (Tabel 4): leraren in het vmbo geven minder vaak dan leraren in havo en vwo het vak van eigen keuze.

Tabel 4: Percentage gegeven vakken een eigen keuze, naar schoolgrootte in het vo (%)

	vmbo	havo	vwo
Nee, gegeven vak is geen eigen keuze	13	5	1
Ja, gegeven vak is eigen keuze	87	95	99

3.3 Belemmeringen voor het uitoefenen van zeggenschap

Zoals blijkt uit bovenstaande beschrijvende tabellen is er een aanzienlijk deel van de leraren dat, afhankelijk van het onderwerp, beperkte professionele ruimte heeft. In de vragenlijst is aandacht besteed aan de belemmeringen die volgens leraren spelen bij het benutten van de professionele ruimte. Er blijken grote verschillen te zijn tussen de sectoren in de ervaren belemmeringen (Tabel 5). In het po speelt tijd een belangrijke rol, maar ook de mate waarin individuele leraren zich aangesproken voelen voor deze zaken. De uitoefening van zeggenschap over eerdergenoemde items wordt gezien als uitsluitend een taak van de MR (door 72% van de leraren) en ook 72 procent geeft aan dat het 'eigenlijk altijd dezelfde leraren zijn'. In het vo en in het hbo geeft 85 procent van de leraren als belangrijkste belemmering aan dat het op hun school eigenlijk altijd dezelfde (andere) leraren zijn die gebruik maken van de professionele ruimte. In het mbo ondervinden meer leraren dan in de andere sectoren dat de besluitvorming onduidelijk georganiseerd is (75%) en dat zij geen zicht hebben op de eigen mogelijkheden om inspraak te bieden (48%).

Tabel 5: Belemmeringen voor uitoefenen zeggenschap, naar onderwijssector (% ja)

	po	vo	mbo	hbo
Te weinig tijd over voor zeggenschap	79	78	73	66
Het is onduidelijk hoe de besluitvorming georganiseerd is	44	68	75	63
De rest van het lerarenteam heeft geen behoefte aan zeggenschap	42	45	49	50
Het zijn eigenlijk altijd dezelfde leraren	72	85	81	77
Het is bij mij op school niet gebruikelijk	23	39	50	30
Ik heb geen zicht op de mogelijkheden	31	44	48	39
Is uitsluitend een taak van de MR	72	72	72	59
Andere belemmeringen	29	34	48	39

Toelichting: Deze vraag is alleen aan leraren voorgelegd die hebben aangegeven (zeer) ontevreden te zijn over hun zeggenschap ten aanzien van een of meerdere onderwerpen (zie Tabel 7).

In de interviews en groepsgesprekken met leraren, is een aantal keer genoemd dat persoonlijke omstandigheden een bepalende rol kunnen spelen bij het al dan niet benutten van zeggenschap door leraren. Daarbij doelden leraren vaak op het effect van de levensfase waarin de leraar zich bevindt (starter, met of zonder kinderen, tegen pensioen etc.). Een groot aandeel van de leraren onderschrijft dat tijdsdruk een belemmering is. Jongere leraren (35 jaar of jonger, Tabel 6) stellen wat vaker dan ouderen dat zij 'te weinig tijd over hebben voor zeggenschap', maar ook dat het voor hen onduidelijk is hoe de besluitvorming in de school georganiseerd is. Opvallend is wel dat jonge leraren het minst aangeven dat het op school niet gebruikelijk is om mee te denken en beslissen, terwijl leraren in de oudste leeftijdscategorie (51 jaar of ouder) hier heel anders tegenaan kijken.

Door ruim meer dan de helft van de leraren wordt aangegeven dat het niet duidelijk is hoe de besluitvorming is georganiseerd. Zijn leraren die actief zijn betrokken bij medezeggenschap beter op de hoogte dan anderen? De resultaten in Tabel 49 spreken dit tegen. Ook voor meer dan

de helft van de MR-leden (52%) is de organisatie van de besluitvorming onduidelijk (tegenover 59% onder niet MR-leden)¹².

Tabel 6: Belemmeringen voor uitoefenen zeggenschap, naar leeftijd (% ja)

	35 of jonger	36 t/m 50	51 of ouder
Te weinig tijd over voor zeggenschap	82	73	78
Het is onduidelijk hoe de besluitvorming georganiseerd is	52	61	56
De rest van het lerarenteam heeft geen behoefte aan zeggenschap	45	42	46
Het zijn eigenlijk altijd dezelfde leraren	77	76	80
Het is bij mij op school niet gebruikelijk	23	32	39
Ik heb geen zicht op de mogelijkheden	39	37	37
Is uitsluitend een taak van de MR	68	71	73
Andere belemmeringen	34	37	31

Rol van de schoolleider en de schoolcultuur

In de voorgaande paragrafen is ingegaan op de professionele ruimte van leraren zoals die in de praktijk vorm krijgt. De mate van zeggenschap over diverse onderwerpen verschilt per sector. Daarnaast verwachtten wij van een aantal andere factoren dat zij binnen de school van invloed zijn op de professionele ruimte van de leraar; de rol van de schoolleider / het management en de cultuur over inspraak binnen de school. Met behulp van een aantal stellingen kan een beeld worden gegeven van deze factoren. Hieronder beschrijven we beknopt de resultaten van dit deel van de vragenlijst (zie Tabel 46, Tabel 47, Tabel 48, in bijlage 2). Later wordt verder ingegaan op de eventuele samenhang met ervaren zeggenschap van leraren.

De professionele ruimte die de leraar heeft binnen de school is afgebakend door beleidskaders en visie van de school en de ruimte die de schoolleiding de leraar geeft. De stijl van leidinggeven van de schoolleiding zou het benutten van professionele ruimte kunnen stimuleren, maar zou deze eveneens kunnen beperken. Vooral in het mbo lijkt het management een stijl van leidinggeven te hebben die minder op inspraak van leraren is ingesteld. Dit blijkt ook uit de antwoorden op de stellingen over de cultuur op school. Nog geen kwart van de leraren in het mbo is het eens met de stelling dat de schoolleider het werk van iedere leraar op waarde weet te schatten. Opvallend is daarnaast dat in alle sectoren rond de 90 procent van de leraren aangeeft onderlinge gesprekken over onderwijskundige zaken te vermijden. Het belang dat wordt gehecht aan zeggenschap wordt nog eens onderstreept door het relatief grote aandeel in alle sectoren dat aangeeft dat beslissingen breed moeten worden gedragen door alle leraren.

3.4 Waardering van zeggenschap

Tevredenheid over zeggenschap

Om antwoord te kunnen geven op de vraag hoe leraren hun zeggenschap waarderen, is in de enquête een aantal vragen gesteld ten aanzien van de tevredenheid over en het belang van de diverse onderwijskundige zaken. Ten eerste is gevraagd in hoeverre leraren tevreden zijn met de zeggenschap die zij over verschillende onderwerpen binnen de school hebben. Daarnaast is

¹² In dit onderzoek is alleen gekeken naar welke belemmeringen men ervaart. De onderliggende oorzaken voor het optreden van deze belemmeringen zijn in deze vragenlijst niet nader bevraagd. Nader onderzoek zou hierover meer duidelijkheid moeten geven.

aandacht besteed aan het belang dat door leraren wordt gehecht aan inspraak over deze onderwerpen.

Tevredenheid is in deze enquête gemeten op een schaal van 1 (zeer ontevreden) tot 5 (zeer tevreden). Om een algemeen beeld te schetsen over de tevredenheid van leraren is er gekeken over welke onderwerpen leraren tevreden of zeer tevreden zijn. Uit de resultaten blijkt dat leraren in po, vo, mbo en hbo vooral tevreden zijn over de autonomie die zij ervaren met betrekking tot de aspecten waarop zij ook de meeste zeggenschap ervaren: de inhoud en volgorde van de lesstof en de didactiek. Over beoordelingscriteria en toetsingswijze geven duidelijk minder leraren aan tevreden te zijn. Deze zaken raken alle aan de kern van het leraarsberoep. In alle sectoren is meer dan de helft van de leraren ontevreden over de mate van zeggenschap die zij ervaren over beleid en uitvoering van extra-curriculaire activiteiten. Eerder bleek al dat op juist deze punten ook weinig zeggenschap wordt ervaren. Over de andere punten loopt de mening in de verschillende sectoren nogal uiteen (zie Tabel 7).

Tabel 7: Tevredenheid over zeggenschap over beleid en uitvoering in dagelijkse praktijk (% (helemaal) tevreden)

	po	vo	mbo	hbo
Inhoud van de les(stof)	88	92	80	81
Volgorde lesstof / cursusinhoud	88	91	79	73
Didactiek	85	82	72	75
Keuze leermiddelen	74	66	57	69
Toetsingswijze	61	76	49	66
Extra-curriculaire activiteiten	49	43	33	46
Omgang met leerlingen/studenten	92	74	65	79
Omgang met ouders	87	65	-	-
Onderwijskundige vernieuwingen	61	-	34	-
Beoordelingscriteria	63	60	46	54
Internationaliseringsprogramma/uitwisseling	-	26	21	36
Begeleiding stage/leerwerkplek	-	42	59	64
Omgang met potentiële stage-/leerwerkplaatsen	-	-	60	-
Invoering van CGO	-	-	33	-
Inkaderen vakken	-	-	-	62
Omgang met derden	-	-	-	46
<i>Protocollen</i>				
Omgaan met individuele problemen van leerlingen/studenten	82	70	68	73
Omgaan met problemen in de klas	88	74	72	-
Leerlingvolgsysteem/studentportfolio	79	46	44	57
Afhandeling van klachten	76	58	56	56
Adviezen studiekeuze/beroepskeuze	69	68	66	60
Toelating of verwijdering leerlingen/studenten	51	-	50	50
Disciplinaire maatregelen	59	57	49	46

Toelichting: Cellen waarbij een streepje staat, betreffen aspecten die in de betreffende sector niet zijn voorgelegd aan leraren.

Ook al blijkt uit Tabel 7 dat veel leraren over het algemeen tevreden zijn over hun zeggenschap, een aandeel is duidelijk ontevreden. Om vat te kunnen krijgen op gerapporteerde onte-

vredenheid, zijn de kwalitatieve gegevens zeer bruikbaar. Hieruit blijkt dat ontevredenheid vaak ontstaat doordat er een kloof wordt ervaren tussen de leraren en schoolleiding/ management. In het vo zegt een leraar hier bijvoorbeeld over: *"Keuzes worden gemaakt door mensen die niet weten waarover ze het hebben"*. De gemaakte keuzes en voorschriften worden daardoor door sommige leraren als onrealistisch gezien. In het vo zijn sommige leraren ontevreden doordat zij het gevoel hebben dat er te veel van bovenaf wordt besloten zonder dat de stem van de leraar in het beleid mee wordt genomen: *"Over het algemeen wordt er naar de docenten niet geluisterd, worden 'vernieuwingen in het beleid' van bovenaf doorgevoerd."* Ook in het mbo en het hbo geven leraren aan dat de ontevredenheid met hun zeggenschap komt door een te geringe inspraak en het feit dat veel beslissingen door het management worden genomen zonder oog voor de praktische uitvoerbaarheid van het beleid: *"Er wordt te veel op een hoog bestuurlijk niveau voorgeschreven, op grote afstand van de werkvloer door medewerkers die weinig te maken hebben met de dagelijkse onderwijspraktijk."* Over deze door docenten gerapporteerde kloof is in eerder onderzoek gerapporteerd¹³. Vaak wordt deze kloof ook in verband gebracht met begrippen als autonomievergroting en de toegenomen afstand tussen de 'werkvloer' en het management als gevolg van (bestuurlijke) schaalvergroting.

Belang aan zeggenschap

(On)tevredenheid met de professionele ruimte kan beter worden geïnterpreteerd als duidelijk is hoeveel belang leraren hechten aan zeggenschap op deze punten. Over het algemeen wordt veel waarde gehecht aan zeggenschap over alle genoemde onderwerpen (Tabel 8). Relatief weinig belang hechten leraren aan zeggenschap over extra-curriculaire activiteiten, en in vo, mbo en hbo aan zeggenschap over internationalisering en uitwisseling. In het voortgezet onderwijs lijken leraren daarnaast minder belang te hechten aan begeleiding op de stage- of leerwerkplek. Dit beeld is mogelijk vertekend doordat praktijkervaringen in het vo maar op een enkele afdeling en niet langdurig voorkomen.

Opvallend is het belang dat wordt gehecht aan zeggenschap over toetsingswijzen en beoordelingscriteria (beide rond de 90% (veel) belang). Op deze punten ervaren leraren weinig zeggenschap, en geven zij aan dat zij over deze situatie relatief ontevreden zijn. Dit lijkt een pijnpunt in de professionele ruimte van leraren. De samenhang tussen tevredenheid over, belang aan en de huidige ervaren zeggenschap wordt in de volgende paragraaf toegelicht.

¹³ Zie bijvoorbeeld; Gleeson & James, 2007; Honingh & Karstanje 2007.

Tabel 8: Percentage dat belang hecht aan zeggenschap over beleid in dagelijkse praktijk, naar onderwijssector (% (veel) belang)

	po	vo	mbo	hbo
Inhoud van de les(stof)	98	98	99	100
Volgorde lesstof / cursusinhoud	88	92	94	92
Didactiek	99	97	97	96
Keuze leermiddelen	98	96	95	94
Toetsingswijze	84	93	92	94
Extra-curriculaire activiteiten	60	62	59	62
Omgang met leerlingen/studenten	100	96	93	94
Omgang met ouders	96	83	-	-
Onderwijskundige vernieuwingen	95	-	90	-
Beoordelingscriteria	84	88	90	91
Internationaliseringsprogramma/uitwisseling	-	23	36	54
Begeleiding stage/leerwerkplek	-	52	89	87
Omgang met potentiële stage-/leerwerkplaatsen	-	-	83	-
Invoering van CGO	-	-	80	-
Inkaderen vakken	-	-	-	96
Omgang met derden	-	-	-	66
<i>Protocollen</i>				
Omgaan met individuele problemen van leerlingen/studenten	91	87	87	80
Omgaan met problemen in de klas	98	95	93	-
Leerlingvolgsysteem/studentportfolio	87	70	81	65
Afhandeling van klachten	79	76	78	68
Adviezen studiekeuze/beroepskeuze	81	73	79	54
Toelating of verwijdering leerlingen/studenten	67	-	87	66
Disciplinaire maatregelen	72	79	79	52

Toelichting: Cellen waarbij een streepje staat, betreffen aspecten die in de betreffende sector niet zijn voorgelegd aan leraren.

Tevredenheid van de leraren over het beleid binnen de school (verschillen tussen sectoren)

Zoals blijkt uit Tabel 9 ervaren leraren relatief veel zeggenschap wat betreft de kerntaken van het lerarenberoep en zijn leraren in alle sectoren ook tevreden over hun zeggenschap hierover. Hun tevredenheid konden leraren beantwoorden op een schaal van 1 (zeer ontevreden) tot 5 (zeer tevreden). Het feit dat leraren gemiddeld tussen de drie en de vier scoren geeft aan dat zij redelijk tevreden zijn over hun zeggenschap. Wanneer we de schaalcores uitdrukken in een rapportcijfer, geven leraren over alle sectoren heen een 7,5 voor de mate van zeggenschap die zij ervaren en een 7 voor hun tevredenheid hierover. Uit de tabel blijkt verder dat leraren in het mbo het minst tevreden zijn over hun zeggenschap. In de volgende paragraaf zullen we de mogelijke oorzaken hiervoor nader onderzoeken.

Tabel 9: Verschillen in zeggenschap en tevredenheid naar sector

	Ervaren zeggenschap	Tevredenheid
po	3,16	3,79
vo	3,32	3,80
mbo	3,13	3,36
hbo	3,24	3,60
Totaal	3,21	3,71

Toelichting: Zeggenschap is gemeten op een schaal van 1 (geen zeggenschap) – 4 (beslissende stem). Tevredenheid is gemeten op een schaal van 1 (zeer ontevreden) – 5 (zeer tevreden). Zie bijlage 1 voor een gedetailleerde omschrijving van de schaalconstructies.

Belang aan zeggenschap als mogelijke oorzaak voor (on)tevredenheid

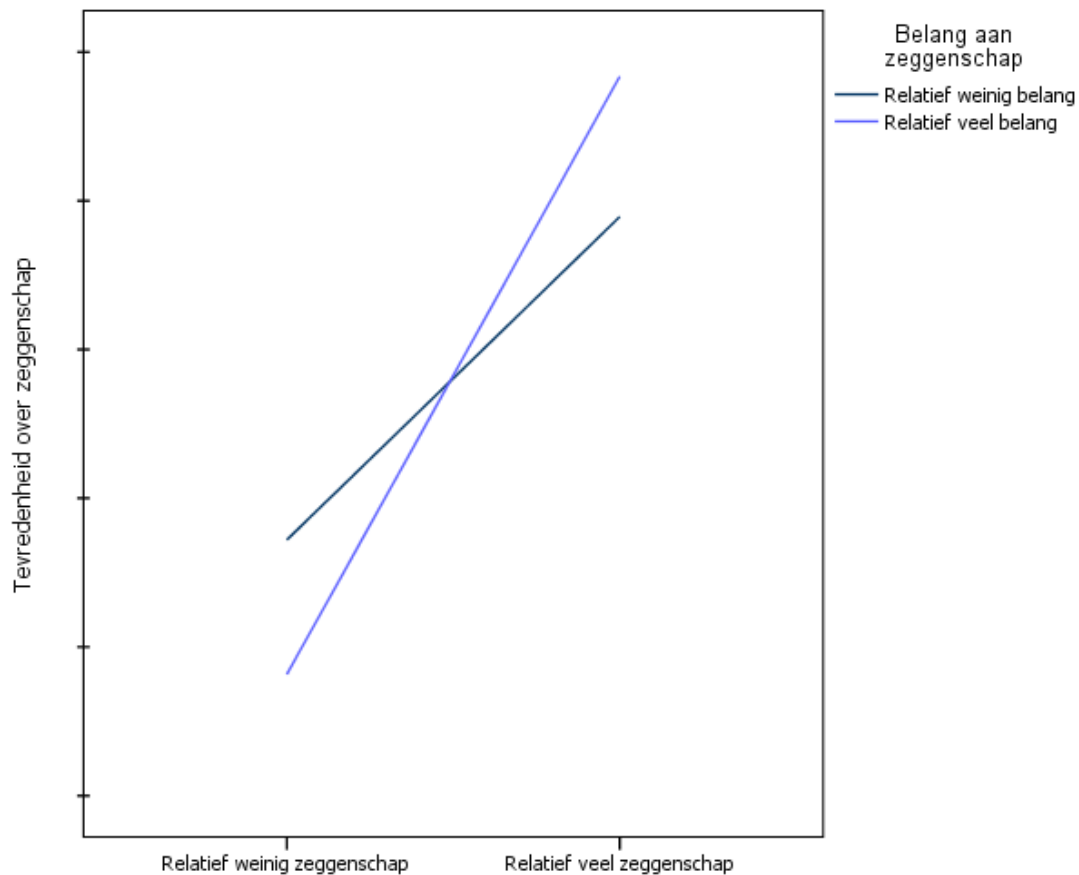
Een gevoel van ontevredenheid kan begrepen worden als de uitkomst van de wisselwerking tussen een gewenste toestand en het belang dat iemand hecht aan die toestand. Verondersteld kan dan worden dat als een leraar geen zeggenschap wenst op een bepaald terrein, het ontbreken van zeggenschap op ditzelfde terrein niet leidt tot ontevredenheid hierover. In voorgaande paragraaf kwam naar voren dat de meeste leraren wel belang hechten aan zeggenschap. Verder hebben we gezien dat de meeste leraren niet ontevreden waren over hun zeggenschap in de praktijk. Om de relatie tussen deze twee variabelen nader te verkennen is er een regressieanalyse uitgevoerd waaruit blijkt dat het effect van de ervaren zeggenschap en het belang dat leraren hieraan hechten van invloed is op de mate van tevredenheid van leraren.

Om dit effect te kunnen meten is allereerst een maat voor zeggenschap berekend door van alle sectoroverstijgende onderwerpen over zeggenschap een schaal te construeren¹⁴. De sectoroverstijgende aspecten van zeggenschap betreffen met name de onderwerpen die gaan over het werken in de klas, de kerntaken van de leraar.

De verkregen maat voor zeggenschap is vervolgens samen met de maat voor belang en een aantal relevante controlevariabelen (sector, leeftijd, geslacht) opgenomen in een regressieanalyse om de tevredenheid te verklaren. Hieruit blijkt dat de tevredenheid over zeggenschap inderdaad een combinatie is van het hebben van zeggenschap in de praktijk en het belang dat iemand hecht aan zeggenschap (zie Tabel 30 en Figuur 1). Leraren die veel belang hechten aan zeggenschap en weinig zeggenschap ervaren zijn het meest ontevreden. Leraren die veel belang hechten aan zeggenschap en veel zeggenschap in de praktijk ervaren zijn het meest tevreden over hun zeggenschap. Op basis van de regressieanalyse komt nogmaals naar voren dat de waardering en behoefte van leraren om zeggenschap te hebben varieert. Voor de ontwikkeling van onderwijsbeleid op landelijk- en op schoolniveau is dit een relevant gegeven.

¹⁴ Cronbach's alpha=0,85, zie Bijlage 1 voor een toelichting op de schaalconstructie.

Figuur 1: Belang aan zeggenschap en ervaren zeggenschap als verklaringen voor tevredenheid.

Toelichting: Figuur op basis van de interactiecoëfficiënten zoals in Tabel 30; Model 3.

Het feit dat leraren in het mbo het minst tevreden zijn over hun zeggenschap zou dus zowel verklaard kunnen worden door het feit dat zij veel belang hechten aan zeggenschap en weinig zeggenschap ervaren, of juist veel zeggenschap hebben terwijl zij daar geen behoefte aan hebben. Als we kijken naar de ervaren zeggenschap in de praktijk, blijkt dat leraren in het mbo op een aantal aspecten relatief weinig zeggenschap ervaren terwijl zij daar wel belang aan hechten. Dit doet vermoeden dat de ontevredenheid vooral wordt veroorzaakt door een gebrek aan zeggenschap. Uit de groepsgesprekken met docenten uit het mbo blijkt dat er met betrekking tot examinering en toetsing een overdaad aan regels bestaat, en er weinig ruimte is voor het professionele oordeel van de docent. Ook geven zij aan dat ze geen bezwaar hebben tegen het resultaatgericht verantwoordelijk van hun werk, maar dat de eisen voor de kwaliteitsbewaking dan wel in samenwerking met de docent bepaald zouden moeten worden en niet op basis van opgelegde toetsen en methoden. Gezien uit Tabel 7 blijkt dat juist op deze punten weinig leraren aangeven tevreden te zijn, maar deze wel als zeer belangrijk worden ervaren (zie Tabel 8), zou dit een verklaring voor het gevonden resultaat kunnen zijn.

4 Formele zeggenschap

4.1 Inleiding

Leraren kunnen, zowel individueel als met een team of sectie, op een aantal manieren betrokken worden bij het onderwijskundig beleid binnen de school. Ook kunnen er verschillen optreden in de onderwerpen waar de leraar op school bij betrokken wordt en wil worden. De invulling rond de (formele) regeling van zeggenschap varieert binnen per sector en school. Eén van de doelen van dit onderzoek is daarom in kaart te brengen welke afspraken er op scholen zijn gemaakt over de rol van leraren bij de ontwikkeling van het beleid ten aanzien van onderwijsrelevante aspecten.

Aan leraren is voor een aantal vragen over onderwijskundige aspecten voorgelegd. Over deze aspecten is gevraagd in hoeverre de zeggenschap ten aanzien van beleid hierover binnen de school is vastgelegd. Daarnaast is gevraagd naar de afspraken die zijn gemaakt ten aanzien van de zeggenschap van leraren bij het ontwikkelen van protocollen.

In dit hoofdstuk bekijken we de formeel vastgelegde zeggenschap. Leraren konden aangeven in welke mate de zeggenschap over een bepaald aspect op hun school is vastgelegd. Daarin werden de volgende 'gradaties van zeggenschap' onderscheiden:

- (1) 'Niet formeel vastgelegd'
- (2) 'Leraren mogen wijzigingen voorstellen (op beleid)'
- (3) 'Leraren mogen plannen voorleggen'
- (4) 'Leraren hebben de beslissende stem (bij het vaststellen van beleid)'
- (5) 'Ik weet het niet' en 'niet van toepassing'

In de tabellen in dit hoofdstuk komt (een deel van) deze categorisering steeds terug. Bij deze vraag was het mogelijk om meerdere antwoorden te geven. De verdeling over de categorieën kan daarom niet als een directe verdeling van de *mate van* zeggenschap worden opgevat.

In paragraaf 4.2 bespreken we eerst het algemene beeld van formele zeggenschap dat blijkt uit de enquêteresultaten en gaan we in op verschillen tussen de sectoren. In paragraaf 4.3 gaan we daarna kort in op afspraken over zeggenschap binnen de sectoren. Tabellen met sectorspecifieke resultaten zijn te vinden in bijlage 2.

4.2 Formele zeggenschap

Bij formele zeggenschap gaat het om afspraken die binnen een school vastliggen, tussen leraren en schoolleiding, over inspraak van leraren bij het vaststellen en ontwikkelen van het onderwijskundig beleid. Aan leraren is gevraagd naar het bestaan van deze afspraken binnen de school. Het aanbieden van de antwoordcategorie 'weet ik niet' zorgt er (deels) voor dat onbekendheid met de afspraken niet abusievelijk wordt geïnterpreteerd als het ontbreken van afspraken of zeggenschap¹⁵.

Er blijken weinig verschillen te zijn tussen de sectoren wat betreft de formeel vastgelegde zeggenschap van leraren (Tabel 10). In alle bevraagde sectoren blijkt dat relatief weinig bekend is over de afspraken die zijn gemaakt ten aanzien van de zeggenschap van leraren over extra-curriculaire activiteiten, het begeleiden van stages en leerwerkplekken, en internationalisering-

¹⁵ Wanneer we onbekendheid met zeggenschap noemen, gaat het dus om de 'weet ik niet'- categorie.

programma's en uitwisseling. Van zaken die zich binnen de klas afspelen, namelijk de inhoud en de volgorde van lesstof, geven veel leraren aan dat niet formeel is vastgelegd wat de zeggenschap is. Hier hebben leraren in het hbo en het po vaker formele afspraken over gemaakt dan leraren in het vo en mbo. Bij de mogelijkheid om een open antwoord in te voegen geeft een aantal leraren po aan dat zij op *onderwijsinhoudelijke zaken en vernieuwingen op dit gebied* meer zeggenschap zouden willen. Ook binnen het mbo speelt de wens om meer formele zeggenschap over de invoering van onderwijsvernieuwingen. Dit zagen we ook terug bij de groepsgesprekken en interviews met leraren.

Tabel 10: Formeel vastgelegde zeggenschap over beleid, naar onderwijssoort (%)

	PO		VO		MBO		HBO	
	Geen	Beslissend	Geen	Beslissend	Geen	Beslissend	Geen	Beslissend
Inhoud van de les(stof)	22	36	32	37	32	31	16	40
Volgorde lesstof / cursusinhoud	27	36	36	39	31	36	16	38
Inkaderen vakken	-	-	-	-	-	-	15	26
Didactiek	16	43	32	36	34	32	18	43
Keuze leermiddelen	13	45	22	31	28	25	16	43
Toetsingswijze	12	31	22	40	17	25	12	39
Beoordelingscriteria	12	31	12	29	17	22	12	27
Extra-curriculaire activiteiten	16	17	22	12	20	15	19	17
Omgang met leerlingen	11	52	20	25	20	33	21	37
Omgang met ouders	19	38	28	19	-	-	-	-
Omgang stage-/leerwerkplaatsen	-	-	-	-	19	28	-	-
Communicatie met derden	-	-	-	-	-	-	24	19
Begeleiding stage/leerwerkplek	-	-	15	13	14	33	10	32
Onderwijskundige vernieuwingen	12	33	-	-	15	20	15	17
Invoering van CGO	-	-	-	-	15	18	-	-
Internationalisering/uitwisseling	-	-	19	4	16	10	17	13
<i>Protocollen</i>								
Omgaan met individuele problemen van leerlingen/studenten	11	33	13	14	19	19	20	14
Omgaan met problemen in de klas	12	39	13	18	22	26	-	-
Leerlingvolgsysteem /studentportfolio	7	32	13	13	17	25	12	18
Afhandeling van klachten	17	28	18	13	17	20	18	11
Adviezen studiekeuze/beroepskeuze	11	43	14	17	19	23	22	11
Toelating of verwijdering leerlingen /studenten	16	16	11	13	11	20	16	10
Disciplinaire maatregelen	16	20	12	14	17	16	17	6

Toelichting: Cellen waarbij een streepje staat, betreffen aspecten die in de betreffende sector niet zijn voorgelegd aan leraren. De scores behorend bij de tussenliggende categorieën (wijzigingen voorleggen, plannen voorleggen en nvt), zijn ten behoeve van de leesbaarheid en vergelijkbaarheid tussen de sectoren niet weergegeven. De uitgebreide tabellen vindt u in de bijlage.

Wat betreft de ontwikkeling van protocollen varieert de formele zeggenschap zowel per onderwerp als naar sector. Leraren in het po hebben formeel de meeste inspraak en leraren in het hbo de minste. Opvallend is onder andere de formele zeggenschap met betrekking tot het leerlingvolgsysteem of studentportfolio. Waar eenderde van de po-leraren formeel een beslissende

stem heeft, geeft van de hbo-leraren zo'n 10 procentpunt minder aan dat er formele afspraken zijn gemaakt, en in het mbo slechts 13 procent.

4.3 Sectorspecifieke resultaten

In de vragenlijst zijn zowel onderwerpen van beleid gevraagd die voor iedere sector gelijk zijn (volgorde van de lesstof, didactiek, keuze leermiddelen, etc.) als sectorspecifieke onderwerpen (bijvoorbeeld invoering CGO in het mbo). In het po worden, vergeleken met andere onderwerpen, weinig afspraken gemaakt over de zeggenschap van de leraar over de inhoud (22% van de leraren geeft aan dat dit op hun school niet formeel is vastgelegd) en de volgorde van de lesstof (27%). Een verklaring hiervoor zou kunnen liggen in het feit dat autonomie over zaken in de klas als redelijk vanzelfsprekend wordt gezien. Het wordt misschien als overbodig gezien hier formele afspraken over te maken. Het meest worden formele afspraken gemaakt over zeggenschap over de invulling van het onderwijs in de klas, zoals over de gebruikte didactiek (43% van de leraren geeft aan hier de beslissende stem in te hebben), de keuze van de leermiddelen (45%) en de omgang met leerlingen (52%; zie Tabel 31).

Voor de meeste aspecten waarover protocollen worden ontwikkeld is een bepaalde mate van zeggenschap voor de leraar in het po vastgelegd. Leraren hebben hier formeel de minste zeggenschap over het ontwikkelen van protocollen over disciplinaire maatregelen (voor 16% niet formeel vastgelegd), de afhandeling van klachten (17%) en over de toelating of verwijdering van leerlingen (16%). Wat betreft protocollen over de omgang met individuele problemen van leerlingen en problemen in de klas, geeft bijna de helft van de po-leraren aan dat zij hierover wijzigingen mogen voorstellen (33% en 39% respectievelijk). Wat betreft de protocollen over adviezen voor vervolgonderwijs en studiekeuze geeft bijna de helft van de po-leraren aan dat ze de beslissende stem hierover hebben (43%).

Vergeleken met het po geven er in het vo meer leraren aan geen formeel vastgelegde zeggenschap te hebben. Vo-leraren hebben relatief weinig inspraak ten aanzien van de inhoud en volgorde van de lesstof (respectievelijk 32% en 36%). We zien voor deze aspecten in het vo echter een grote variatie tussen leraren. Eenderde van de vo-leraren geeft aan hier formeel geen zeggenschap over te hebben, maar tegelijkertijd geeft eenderde aan dat zij hier een beslissende stem in hebben. Uit de open antwoorden blijkt daarnaast dat vo-leraren graag meer zeggenschap zouden hebben over invulling van de lessen en toetsing: "*(...) ik wil zelf bepalen wanneer een proefwerk wordt gegeven (...)*".

Maar weinig leraren die werkzaam op vo-scholen zijn geven aan dat afspraken zijn gemaakt over inspraak bij de ontwikkeling van protocollen. Wel mag meer dan een derde van de leraren wijzigingen voorstellen op ontwikkelde protocollen.

Evenals in het voortgezet en primair onderwijs geeft in het mbo eenderde van de leraren aan dat er op hun school weinig formeel is vastgelegd over de zeggenschap van leraren ten aanzien van beleidsvorming over de inhoud en de volgorde van de lesstof (32% over de inhoud van de lesstof en 31% over de volgorde van de lesstof). Ook wat betreft de didactiek van het onderwijs geeft 34 procent van de leraren in het mbo aan hier geen zeggenschap over te hebben. De minste inspraak hebben mbo-leraren over onderwijskundige vernieuwingen, de invoering van het CGO, de toetsingswijze, beoordelingcriteria en de omgang met leerlingen. Hiervoor mogen leraren minimaal wijzigingen voorstellen (Tabel 33).

Ongeveer een derde van de leraren in het mbo geeft aan een beslissende stem te hebben bij de ontwikkeling van protocollen over het omgaan met problemen in de klas, het leerlingvolg-systeem en adviezen voor vervolgonderwijs en beroepskeuze. Toch is er ook een aantal leraren (ongeveer 20%) dat aangeeft dat de zeggenschap hierover niet formeel is vastgelegd. In de

toelichting van leraren uit het mbo is de betrokkenheid bij organisatorische en facilitaire zaken een terugkerend item: "*minder zeggenschap over de algehele organisatie. Laat de managers hun werk goed doen, zodat wij als docenten daarop kunnen vertrouwen, en niet steeds opnieuw moeten controleren en bijsturen*".

Vergeleken met de andere drie sectoren, hebben leraren in het hbo formeel de meeste zeggenschap over de inhoud van de lesstof. Ook wat betreft de didactiek, de keuze van de leermiddelen, de toetsingswijze, de omgang met leerlingen en de volgorde van de cursusinhoud geeft ongeveer 40 procent van de leraren in het hbo aan de beslissend stem te hebben. Evenals in de andere sectoren blijkt ook in het hbo dat afspraken ten aanzien van de begeleiding van stage- en leerwerkplekken voor een relatief groot deel van de leraren onbekend zijn .

Ongeveer 20 procent van de hbo-leraren geeft aan dat hun formele zeggenschap ten aanzien van de omgang met individuele problemen, de afhandeling van klachten en het geven van adviezen over vervolgonderwijs en beroepskeuze niet formeel is vastgelegd. Wel geeft 26 tot 41 procent van de leraren aan dat er op hun school formeel is vastgelegd dat ze minimaal wijzingen mogen voorstellen (zie Tabel 34 voor hbo-specifieke formele zeggenschap).

5 Overleg en verantwoording

5.1 Inleiding

Naast de vraag welke formele afspraken er op een school zijn gemaakt ten aanzien van het onderwijskundig beleid en hoe deze terugkomen in de praktijk, is één van de vragen *op welke manier* leraren hun professionele ruimte benutten. Er zijn verschillende wijzen waarop leraren hun mening kenbaar kunnen maken: (1) zij kunnen een directe invloed uitoefenen op de invulling (uitvoering) van het onderwijs, (2) zij kunnen een directe invloed uitoefenen op het beleid, (3) en zij kunnen een indirecte invloed uitoefenen op het beleid.¹⁶ Directe invloed op het onderwijs en beleid zou de leraar kunnen uitoefenen tijdens de reguliere overleggen die binnen de school plaatsvinden (bijv. teamoverleg, werkoverleg, individueel contact met collega's en schoolleiders e.d.). Indirecte invloed op beleid kunnen leraren daarnaast uitoefenen door afgevaardigden die deelnemen aan overleggen en raden (bijv. personeelsoverleg, medezeggenschapsraad).

In dit hoofdstuk bekijken we daarom in welke mate leraren hun zeggenschap via deze directe en indirecte mogelijkheden benutten. Tevens wordt gekeken in welke mate deze inspraakmomenten vanuit de school worden aangeboden. Tot slot bekijken we of er een samenhang is tussen de frequentie van momenten waarop leraren hun zeggenschap kunnen inbrengen en hun tevredenheid over hun zeggenschap.

5.2 Directe invloeden op onderwijs en beleid binnen de school

Uit de resultaten van dit onderzoek blijkt dat voor 67 procent van de leraren op po-scholen wekelijks een formeel overleg plaatsvindt. In het hbo wordt het minst vaak formeel overlegd. 35 procent van de leraren geeft aan dat een wekelijks overleg plaatsvindt, 66 procent van de hbo-leraren heeft maandelijks of minder vaak een formeel overleg. Als we kijken naar informele overleggen zien we nauwelijks verschillen tussen de sectoren. Ongeveer drie kwart van alle leraren geeft aan dat wekelijks een informeel overleg plaatsvindt (zie Tabel 11).

Tabel 11: Frequentie formeel en informeel overleg naar sector (%)

	po	vo	mbo	hbo
<i>Frequentie formeel overleg</i>				
wekelijks	67	50	59	34
maandelijks of minder vaak	33	50	41	66
<i>Frequentie informeel overleg</i>				
wekelijks	79	73	71	70
maandelijks of minder vaak	21	27	29	30

Leraren die al langer meedraaien in de school, zouden minder formeel overleg 'nodig' kunnen hebben dan startende leraren. Meer ervaren leraren kunnen misschien beter inschatten op welke (in)formele manier bepaalde zaken effectief kunnen worden besproken en geregeld. Aan de andere kant kunnen we verwachten dat oudere leraren vaker een wat berustende houding heb-

¹⁶ Van der Neut et al. (2007)

ben ("Er wordt toch niets mee gedaan"), terwijl jongeren nog wat gemotiveerder en innovatiever zijn ingesteld binnen de school. Het is dan ook interessant om te kijken of er leeftijdsverschillen zijn. Wat betreft formeel overleg is de frequentie het hoogst voor leraren van 35 jaar of jonger. Ook informeel overleg komt het meest voor onder jongere leraren. De momenten van informeel overleg komen het minst voor onder leraren van 51 of ouder (zie Tabel 12).

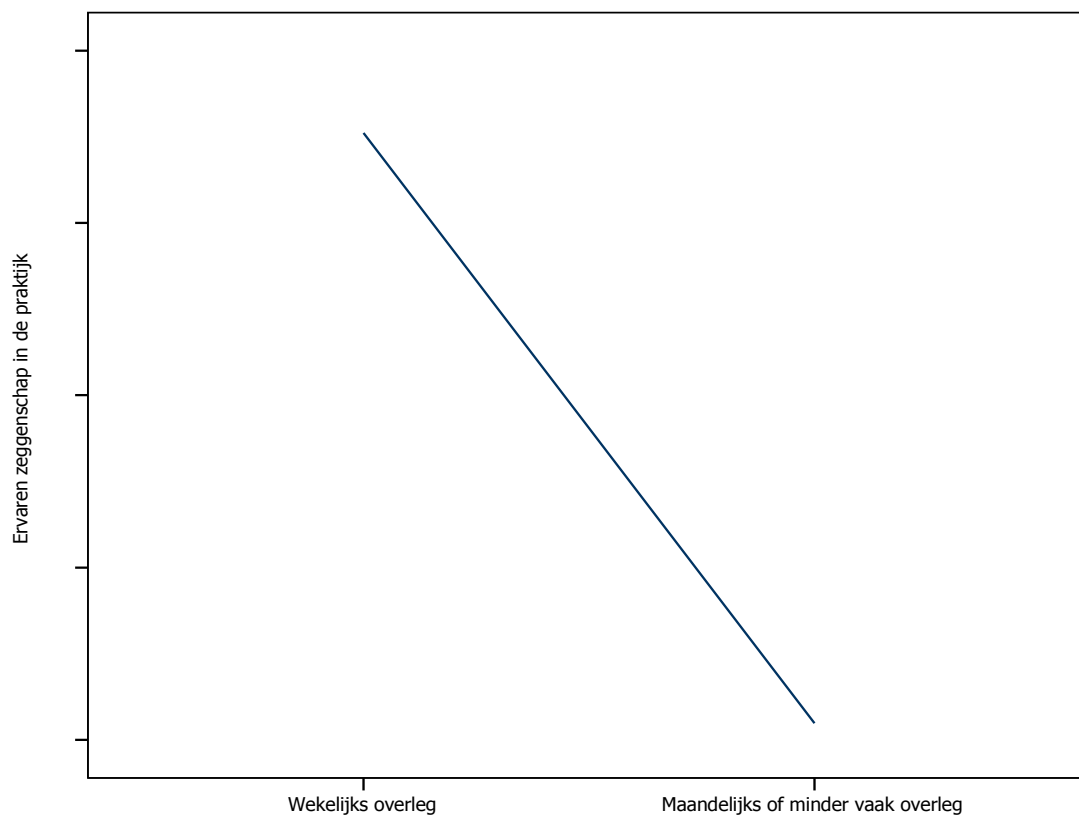
Tabel 12: Frequentie formeel en informeel overleg naar leeftijd (%)

	35 of jonger	36 t/m 50	51 of ouder
<i>Frequentie formeel overleg</i>			
wekelijks	64	52	59
maandelijks of minder vaak	36	48	41
<i>Frequentie informeel overleg</i>			
wekelijks	80	76	73
maandelijks of minder vaak	20	24	27

Overleg als middel voor zeggenschap

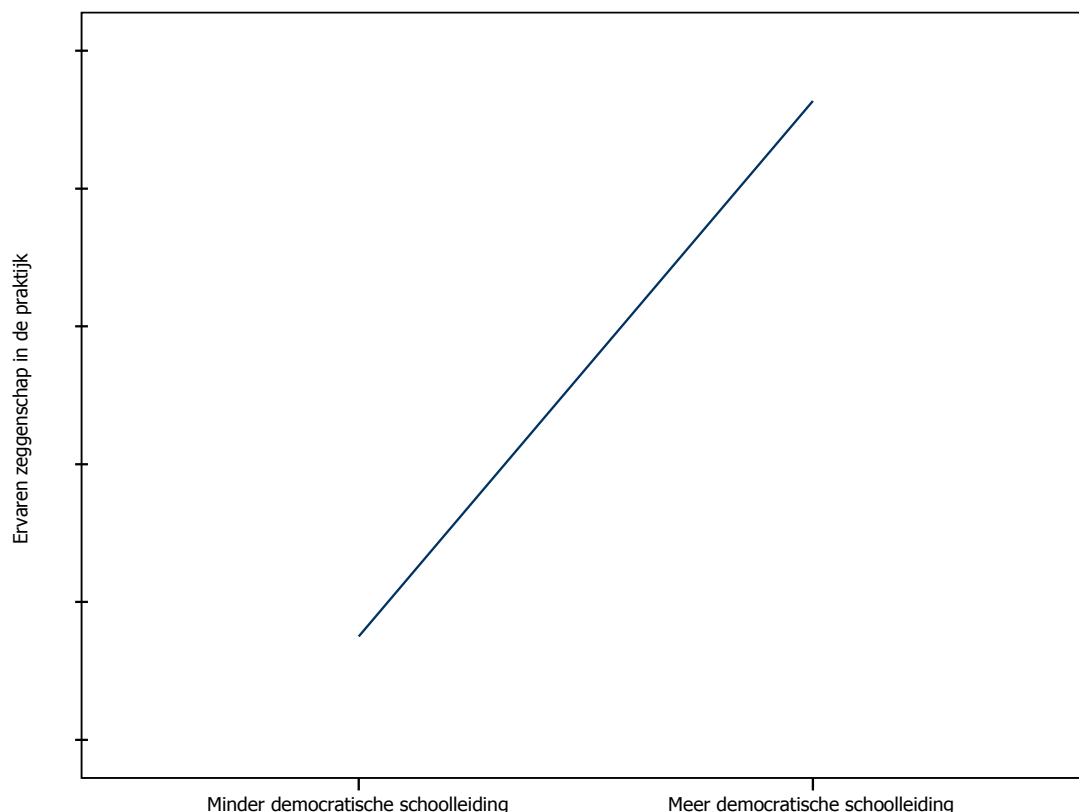
Overleg kan een geschikt middel zijn voor de leraar om zijn inspraak op het beleid van de school kenbaar te maken. De vraag is echter of de bestaande vormen van overleg de leraren inderdaad een mogelijkheid bieden hun zeggenschap te benutten. Als bestaand overleg binnen scholen aan leraren ruimte voor inspraak biedt is te verwachten dat des te meer gelegenheid de leraar krijgt om zijn stem kenbaar te maken, des te meer zeggenschap hij ervaart. Om deze vraag te onderzoeken voerden we een regressieanalyse uit. Daarbij is gekeken in hoeverre de mate van ervaren zeggenschap voorspeld wordt door de frequentie van formele en informele overleggen. Uit de resultaten (weergegeven in Figuur 2 en in Tabel 39) blijkt het verband zoals verwacht. Formele overleggen zijn van invloed op de mate van zeggenschap die leraren ervaren. Wat betreft de frequentie van informeel overleg blijkt dat des te meer er informeel wordt overlegd, des te meer zeggenschap de leraar ervaart.

Figuur 2 Frequentie van informeel overleg als een voorspeller voor de ervaren zeggenschap van de leraar in de praktijk

Overlegvormen kunnen niet alleen via de ervaren zeggenschap de tevredenheid van de leraar over zijn professionele ruimte bepalen, maar ook de schoolleiding zou hier een rol in kunnen spelen. Daarom is het interessant om te kijken wat de relatie tussen de frequentie van overleggen binnen de school en de rol van de schoolleiding is bij het voorspellen van de tevredenheid van de leraar over zijn zeggenschap. De rol van de schoolleiding is gemeten aan de hand van vijf stellingen welke het doel hadden te meten in hoeverre de leidinggevende een democratische leider is en de leraren aanmoedigt hun mening kenbaar te maken en hiermee ook rekening houdt. Het gaat hier om de stijl van leidinggeven zoals deze door leraren wordt ervaren. Zoals een hbo-leraar kritisch verwoordde: "Ik heb hiervoor altijd onder goede leiding gewerkt. Ik had nooit beseft dat leiding die incompetent is zo snel een school kan ruineren.". Uit Figuur 3 blijkt inderdaad dat de stijl van de leidinggevende van invloed is op de ervaren zeggenschap van de leraar in de praktijk. Hoe democratischer de leidinggevende door de leraar wordt ervaren, hoe meer zeggenschap de leraar ook ervaart (zie ook Tabel 45).

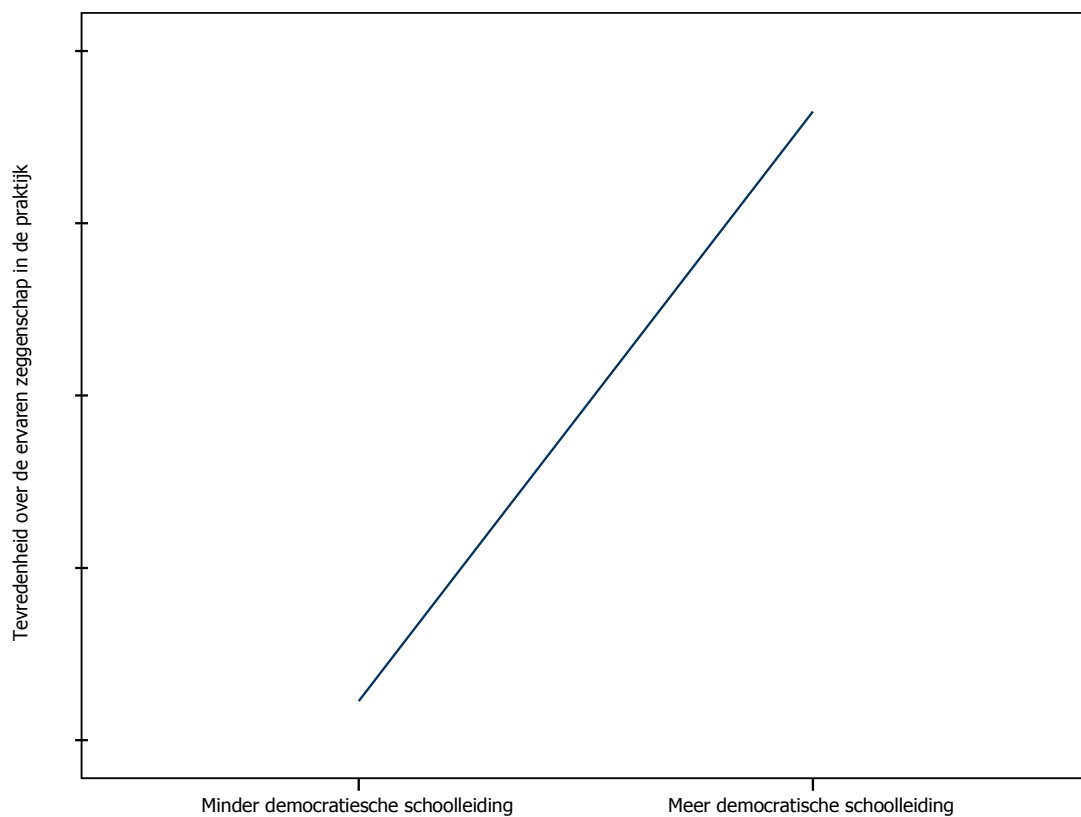
Figuur 3 Invloed van de leidinggevende op de ervaren zeggenschap van de leraar in de praktijk

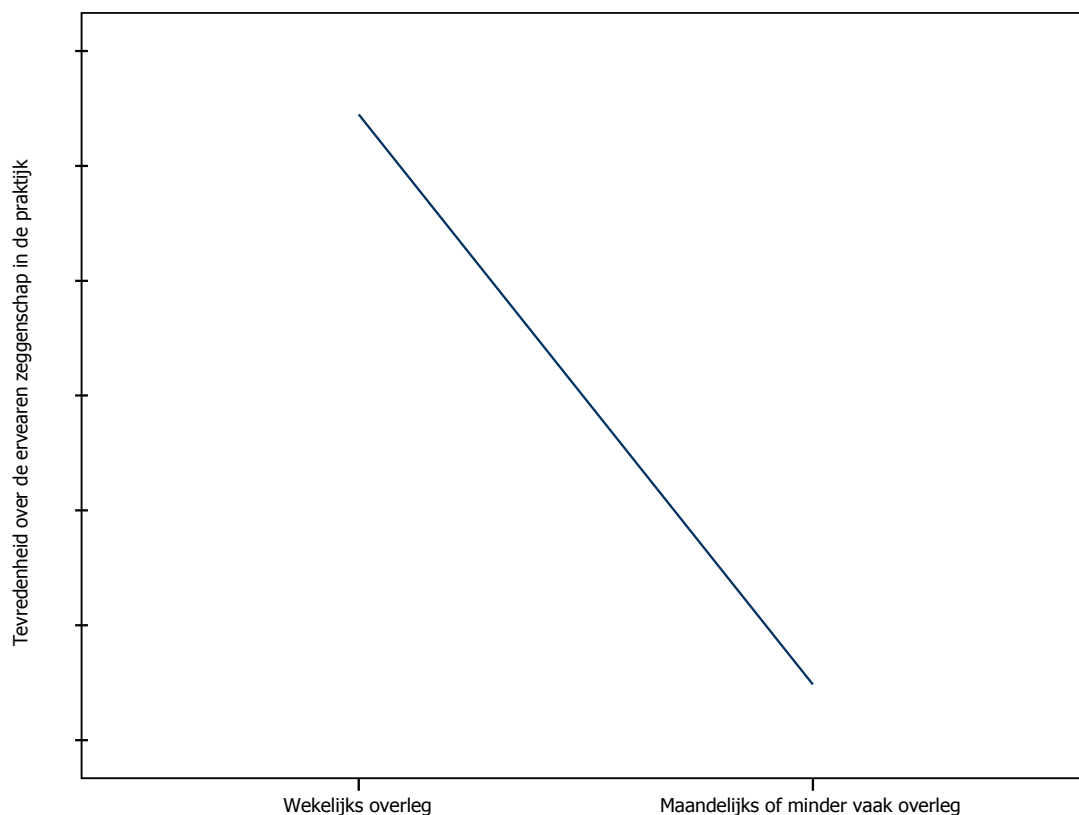
Daarnaast is er gekeken naar de rol van overleg en de schoolleiding op de tevredenheid van de leraar over zijn ervaren zeggenschap. Uit Tabel 40 blijkt dat zowel de mate van ervaren zeggenschap, als ook de rol van de schoolleider de tevredenheid van de leraar bepaald. Des te meer zeggenschap door de leraar wordt ervaren, des te groter de tevredenheid. Een meer democratische stijl van leidinggeven heeft daarnaast een positieve invloed op de tevredenheid van leraren.

Als we de voorspellende waarde van de rol van de schoolleider en de frequentie van informeel en formeel overleg op de tevredenheid onderzoeken blijkt dat tevredenheid vooral wordt bepaald door de mate van zeggenschap en een democratische schoolleider (zie Figuur 4). In dit model verdwijnt het effect van de frequentie van informeel overleg, maar blijkt dat een hoge frequentie van formele overleggen de tevredenheid over ervaren zeggenschap beïnvloed (zie Figuur 5).

Figuur 4 Invloed van de schoolleiding op de tevredenheid van de leraar over zijn zeggenschap in de praktijk

Figuur 5 Frequentie van formeel overleg als een voorspeller voor de tevredenheid van de leraar over zijn zeggenschap in de praktijk

Verantwoording van de geleverde kwaliteit

Naast de mogelijkheid voor de leraar middels overleggen zijn mening kenbaar te maken, behelst de professionele ruimte van de leraar ook verantwoording over de geleverde kwaliteit van het werk. Verantwoording kent verschillende vormen: verantwoording naar collega's, schoolleiding, naar ouders en leerlingen etc. In dit onderzoek richten we ons uitsluitend op verantwoording binnen de school. Verantwoording over het geleverde werk in de richting van de schoolleider komt aan de orde in overleggen en (functionerings)gesprekken met de schoolleiding of management. In bijlage 2 is de frequentie van (in)formele overleggen en functioneringsgesprekken met de schoolleider voor alle sectoren apart weergegeven. Hieruit blijkt dat—voor alle sectoren—drie kwart van de leraren wekelijks een informeel overleg heeft met de schoolleider en dat een kwart wekelijks formeel met de schoolleider overlegt.

In de vragenlijst is tevens gevraagd welke onderwerpen met betrekking tot verantwoording tijdens de gesprekken met de schoolleider aan bod komen. Vooral de persoonlijke ontwikkeling van de leraar en de taakverdeling blijkt te worden besproken met de schoolleider (Tabel 13). Maar ook werkresultaten en werkafspraken zijn over alle sectoren een vaak genoemd onderwerp tijdens de gesprekken met de schoolleider. De werkwijzen komen in het po opvallend veel vaker aan de orde dan in de overige sectoren.

Tabel 13: Onderwerpen die aan de orde komen tijdens overleg met schoolleider (% ja)

	po	vo	mbo	hbo
Werkresultaten	74	72	65	77
Werkafspraken	78	74	83	92
Lesinhouden	57	42	47	61
Werkwijzen	80	67	47	51
Taakverdeling	92	83	94	85
Persoonlijke ontwikkeling	94	85	78	85

In Tabel 14 wordt weergegeven over welke onderwerpen die tijdens gesprekken met de schoolleider aan bod komen concrete afspraken worden gemaakt. Hieruit blijkt dat vooral afspraken worden gemaakt over de professionalisering en de taakverdeling. Ook werkafspraken worden, vooral in het hbo, genoemd als onderwerp waarover concrete afspraken worden gemaakt. Over werkresultaten, een voorbeeld van verantwoordingsafspraken, wordt relatief weinig concreet afgesproken. Verderop in dit hoofdstuk blijkt dat leraren in het po wel extra motivatie zouden kunnen halen uit het afspreken van leerresultaten.

Tabel 14: Onderwerpen waarover concrete afspraken worden gemaakt tijdens overleg met schoolleider (% ja)

	po	vo	mbo	hbo
Werkresultaten	29	25	31	34
Werkafspraken	53	53	59	79
Lesinhouden	20	11	25	24
Didactiek	39	17	13	11
Taakverdeling/samenwerking binnen team	67	51	67	52
Professionalisering	65	56	55	64

Om naast de gesprekken met de schoolleider als middel ter verantwoording van de kwaliteit van het werk ook te kijken naar andere aspecten die een rol spelen bij de interne verantwoording, is een aantal stellingen aan de leraren voorgelegd waarop zij konden aangeven in hoeverre deze op hun school van toepassing zijn. In deze stellingen komt onder andere verantwoording richting collega-leraren aan de orde. Voorbeelden hiervan zijn intervisie (het is de gewoonte dat leraren bij elkaar in de klas kijken; leraren bespreken nauwelijks elkaars functioneren), teamdoelen en evaluaties (het teamoverleg wordt gebruikt om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren; er worden regelmatig doelen over leerresultaten vastgesteld) en het gebruik van leerlingvolgsystemen (informatie uit leerlingvolgsystemen wordt gebruikt om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren).

Met betrekking tot verantwoording binnen het team geeft meer dan drie kwart van alle leraren aan dat het teamoverleg wordt gebruikt om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren. Intervisie komt minder voor. Bijna de helft geeft aan dat ze elkaars functioneren onderling nauwelijks bespreken. Binnen het po wordt het 'bij elkaar in de klas kijken' relatief veel toegepast (maar blijft het bij 54%). Ook wordt—vooral in het po—de informatie uit volgsystemen gebruikt om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren en worden regelmatig doelen over de leerresultaten vastgesteld. De schoolleider spreekt ten slotte volgens meer dan de helft van de leraren hun direct aan op hun functioneren (zie Tabel 15).

Tabel 15: Aspecten die een rol spelen bij de interne verantwoording (% (helemaal) van toepassing)

	po	vo	mbo	hbo
Het is de gewoonte dat leraren bij elkaar in de klas kijken	54	44	37	28
Het teamoverleg wordt gebruikt om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren	81	68	71	75
Leraren bespreken nauwelijks elkaars functioneren	36	47	49	42
Er worden regelmatig doelen voor leerresultaten vastgesteld	75	57	61	59
Informatie uit volgsystemen wordt gebruikt om de kwaliteit te verbeteren	93	53	49	47
Het maken van afspraken over leerresultaten geeft extra motivatie	71	50	59	48
De schoolleider spreekt leraren direct aan op hun functioneren	54	51	51	65

5.3 Indirecte invloeden op onderwijs en beleid binnen de school

Naast de directe invloed op het beleid, bestaat ook de mogelijkheid voor leraren om indirect invloed uit te oefenen op het beleid door afgevaardigden die deelnemen aan overleggen en raden. Een manier waarop leraren indirecte invloed op het beleid kunnen uitoefenen is door middel van de (personeelsgeleding van de) (gemeenschappelijke) medezeggenschapsraad. De medezeggenschapsraad (MR) is het officiële bij de wet ingestelde orgaan dat invloed kan uitoefenen op het beleid van de school. De MR bestaat uit onderwijspersoneel van de scholen en deelnemende ouders en/of leerlingen. De MR oefent instemming- en adviesbevoegdheid uit over vele aangelegenheden die per school verschillen. Om te bekijken in hoeverre de lerarengeleding van de MR is vertegenwoordigd in dit onderzoek is er gekeken naar het percentage leraren dat lid is van de MR. Uit de gegevens in Tabel 16 blijkt dat een klein deel van de leraren lid is van de MR, wat natuurlijk sterk samenhangt met de vastliggende grootte van een dergelijk personeelsgeleding (naast ouders, leerlingen etc.) binnen de raad. In het po is met 32 procent het hoogste percentage MR leden binnen dit onderzoek geconstateerd en in het mbo met acht procent het laagste.

Tabel 16: Lidmaatschap MR (%)

	Geen lid MR	Wel lid MR
po	68	32
vo	92	8
mbo	92	8
hbo	89	11

Om de invloed van leraren via de MR te meten is gevraagd of de MR de leraren bij het vaststellen van standpunten betreft en zo de wensen van de leraren goed representeert. De MR zorgt vooral in het po voor ruggespraak bij het vaststellen van standpunten. Hier geeft bijna de helft van alle leraren aan bij de meeste kwesties (behalve bij het examenreglement) betrokken te worden. In de andere drie sectoren is dit aanzienlijk minder en weet een derde van de leraren niet of de MR de leraren hierbij betreft (zie Tabel 17). Dit geeft aan dat, vergeleken met het po, in het vo, mbo en hbo de MR de leraren relatief weinig bij het vaststellen van standpunten betreft, òf dit niet duidelijk naar de leraren communiceert.

Tabel 17: *Betrekt de MR het lerarenteam bij het vaststellen van standpunten t.a.v. beleidsdocumenten? (% ja)*

	po	vo	mbo	hbo
Onderwijsreglement	43	31	27	26
Examenreglement	10	22	20	25
Schoolplan	56	34	-	-
Visiedocument	51	31	25	20
Begroting	34	16	17	13
Taakbeleid	45	43	35	22
Jaarverslag	-	-	-	12

Toelichting: Cellen waarbij een streepje staat betreffen onderwerpen die in de betreffende sector niet zijn gesteld.

Ook als de MR regelmatig de mening van de leraar vraagt dan betekent dit niet per se dat de MR hiermee in de uiteindelijke standpunten voldoende rekening houdt. Volgens 66 procent van de leraren in het po houdt de MR wel voldoende rekening met hun mening. In de andere sectoren ligt dat aantal lager (vo: 40%, mbo: 34%, hbo: 33%, zie Tabel 18). Tabel 19 laat zien dat de ervaren mate waarin de MR rekening houdt met de mening van leraren toeneemt met de grootte van de school¹⁷. Dit zou wellicht te verklaren zijn met het feit dat op grotere scholen de MR vaak per schoolsectie of onderverdeeld is in kleinere raden (bijvoorbeeld vestigings- of locatieraden) welke dichter bij de leraar staan. Uit deze tabel blijkt ook dat de MR vooral in het po rekening houdt met de mening van de leraar. In het vo en mbo voelt maar 25-26 procent van de leraren zich deels en 5-8 procent voelt zich voldoende door de MR gehoord. Overigens ervaren niet alle leraren dat gebrek aan terugkoppeling als vervelend: *"Van de MR hoor je weinig en ik heb eerlijk gezegd geen idee waar ze nu mee bezig zijn. Er is dus geen directe link merkbaar; er is geen duidelijke terugkoppeling. Maar dat is ook prettig rustig. Voor mijn gevoel loopt alles op rolletjes en is het mede rustig doordat er geen problemen zijn."* Een andere leraar (po) ondervond duidelijk nut van een orgaan als de MR: *"Het onderwijskundig beleid wordt voor een groot deel bepaald door de schoolleiders in samenspraak met de bovenschoolse directie. Soms wordt met ons overlegd, maar vaak ook niet en sta je voor een voldongen feit...wel is het ons de laatste tijd tijdens de GMR toegestaan dingen terug te draaien."*

Tabel 18: *Houdt de MR voldoende rekening met de mening van leraren? (%)*

	Helemaal niet van toepassing	Niet van toepassing	Neutraal	Van toepassing	Helemaal van toepassing
po	4	8	22	48	17
vo	8	14	38	33	7
mbo	7	17	43	29	5
hbo	12	20	35	28	4

¹⁷ Schoolgrootte is voor de sectoren als volgt gedefinieerd (op basis van de enquêtevraag: Hoe groot is de school waar u werkt?). Po: klein (minder dan 150 leerlingen); middelgroot (tussen de 150 en 250 leerlingen); groot (tussen de 250 en 500 leerlingen); zeer groot (meer dan 500 leerlingen). Vo: klein (minder dan 300 leerlingen); middelgroot (tussen de 300 en 600 leerlingen); groot (tussen de 600 en 1500 leerlingen); zeer groot (meer dan 1500 leerlingen). Mbo: klein (minder dan 2.000 mbo-studenten); middelgroot (tussen de 2.000 en 7.500 mbo-studenten); groot (tussen de 7.500 en 15.000 mbo-studenten); zeer groot (meer dan 15.000 mbo-studenten). Hbo: niet gevraagd.

Tabel 19: Houdt de MR voldoende rekening met de mening van leraren?, naar schoolgrootte (%)

	Helemaal niet van toepassing	Niet van toepassing	Neutraal	Van toepassing	Helemaal van toepassing
<i>po</i>					
klein/middelgroot	4	7	25	49	15
groot/zeer groot	5	11	17	47	20
<i>vo</i>					
klein/middelgroot	10	15	43	27	6
groot/zeer groot	7	14	35	36	8
<i>mbo</i>					
klein/middelgroot	8	19	43	25	5
groot/zeer groot	5	16	42	32	5

6 Landelijke zeggenschap

6.1 Inleiding

In de vorige hoofdstukken is de zeggenschap en inspraak van leraren op schoolniveau besproken. In dit hoofdstuk gaan we dieper in op de zeggenschap en inspraak van leraren op landelijk niveau. Net als bij het onderwijskundig beleid binnen de school, kan de leraar op landelijk niveau op indirecte maar ook op directe wijze zijn mening kenbaar maken.

Om hoeveel leraren gaat het nu eigenlijk? Tabel 20 laat het aantal leraren zien per sector. In het po werken niet alleen de meeste leraren, ook het aandeel leraren vergeleken met het totaal aantal personeelsleden per sector is het hoogst in deze sector (82,1%).

Tabel 20: Verdeling leraren per sector (2008)¹⁸

	po	vo	mbo	hbo
Aantal leraren (fte's x 1.000)	87,2	77,5	23,4	14,9
Percentage leraren	82,1	73,1	60,6	54,3

Bron: Kerncijfers 2004-2008, Ministerie van OCW

Op welke wijze en in welke mate leraren indirect invloed kunnen uitoefenen op het beleid zal in de volgende paragraaf besproken worden. Daarna gaan we in op de directe betrokkenheid van leraren bij de beleidsvorming op landelijk niveau.

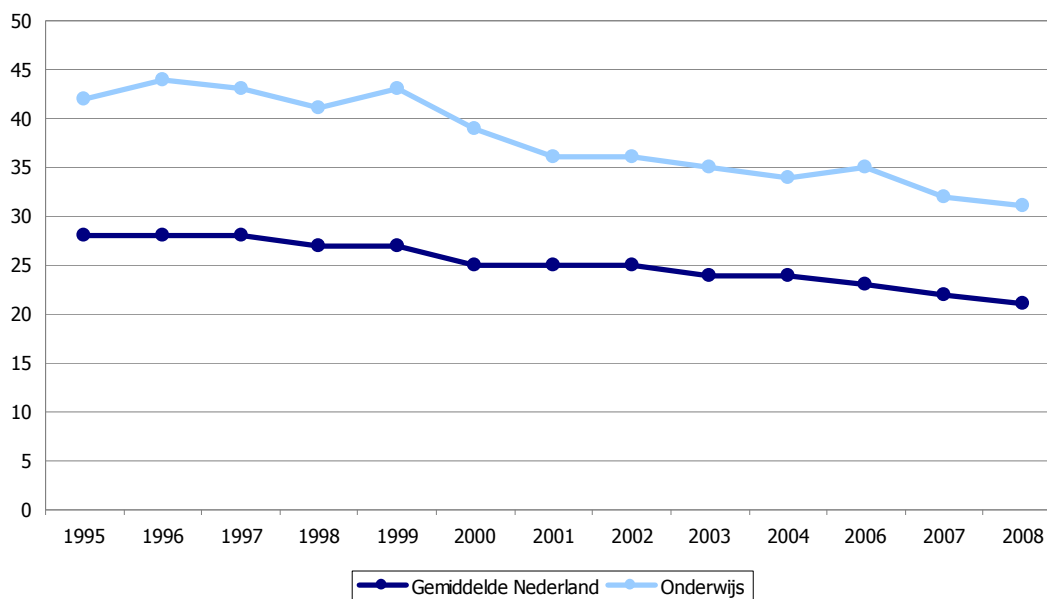
6.2 Organisatiegraad van leraren in beroepsverenigingen

Verschillende landelijke organisaties houden zich bezig met de kwaliteit van leraren. Via de landelijke organisaties hebben leraren indirect inspraak op het landelijk beleid. De stem van de leraar verloopt immers via deze organisaties. Het totaal aan georganiseerde werknemers wordt de organisatiegraad genoemd. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) voert jaarlijks een steekproefonderzoek uit onder personen die in Nederland wonen. In die enquête wordt aan werknemers onder de 65 jaar, die voor ten minste 12 uur in de week betaald werk verrichten, gevraagd of zij zijn aangesloten bij een vakbond¹⁹. De organisatiegraad in het onderwijs is al jarenlang hoger dan de gemiddelde organisatiegraad in Nederland (zie Figuur 6).

¹⁸ De sector mbo wordt niet apart besproken in de kerncijfers van het ministerie van OCW, maar zijn geïntegreerd in het bve. De cijfers zijn te raadplegen via de website van OCW: <http://www.minocw.nl/kerncijfers>

¹⁹ CBS, 2008. Enquête beroepsbevolking 2008. Voorburg/Heerlen, Centraal Bureau voor de Statistiek. Te raadplegen via de website van het CBS: <http://www.cbs.nl>

Figuur 6: Organisatiegraad van onderwijs vergeleken met het gemiddelde van alle sectoren

Bron: CBS Organisatiegraad van werknemers 1995-2008

In 2008 was 21 procent van de werkende beroepsbevolking lid van een vakbond. Samen met de bedrijfstakken openbaar bestuur (36%), bouwnijverheid (33%), en energie- en waterleidingbedrijven (31%) heeft onderwijs (31%) de hoogste organisatiegraad²⁰ (CBS Maatwerk 13 mei 2009).

Een andere mogelijkheid waarop leraren zich kunnen organiseren, is door lid te worden van een vakinhoudelijke vereniging²¹. De verschillende vakinhoudelijke verenigingen kennen al een aantal jaar een redelijk constant ledenaantal van een kleine 38.000²² (zie bijlage 5 voor het aantal leden per vakinhoudelijke vereniging in 2008). Het merendeel van de leden van vakinhoudelijke verenigingen komt uit het vo, maar leraren uit andere sectoren kunnen ook lid worden van deze verenigingen. Daarnaast moet opgemerkt worden dat het aannemelijk is dat leraren vo van meer dan een vakinhoudelijke vereniging lid zijn, aangezien deze leraren vaak meer dan een vak onderwijzen.

Verschillen tussen vakbond en vakinhoudelijke vereniging

Van origine behartigen de vakbonden vooral de arbeidsvoorwaarden voor de leraar, en de vakinhoudelijke verenigingen vooral de vakinhoudelijke zaken voor de leraar. De laatste jaren is een tendens waar te nemen waarbij de vakbonden zich, naast de arbeidsvoorwaarden, ook zijn gaan richten op het behartigen van de inhoudelijke kwaliteit van de leraar in zijn algemeenheid. Ook een aantal vakinhoudelijke verenigingen richt zich nu op bredere belangen dan de vakinhoudelijke zaken. Zo hebben twee grote vakinhoudelijke verenigingen (Nederlandse Vereniging

²⁰ CBS (2009). Organisatiegraad van werknemers 1995-2008. Maatwerk 13 mei 2009. Te raadplegen via de website van het CBS: <http://www.cbs.nl>

²¹ In de enquête van het CBS wordt gevraagd of men lid is van een vakbond. Niet alle vakinhoudelijke verenigingen zijn aangesloten bij een vakbond, of zijn zelf (naast vakinhoudelijke vereniging) een vakbond. Lidmaatschap van een vakinhoudelijke vereniging wordt daarom apart besproken.

²² Jaarverslagenarchief van het Platform VVO, te raadplegen op <http://www.platformvvo.nl>

voor het Onderwijs in de Natuurwetenschappen en Koninklijke Vereniging van Leraren Lichamelijke Opvoeding) zich aangesloten bij de CMHF (Centrale van Middelbare en Hogere Functionarissen) welke werkt aan de modernisering van arbeidsverhoudingen en arbeidsvoorwaarden²³. Daarnaast zijn er vakinhoudelijke verenigingen die naast de vakinhoudelijke zaken tevens optreden als vakbond voor hun leden (bijvoorbeeld Vereniging Leraren Beeldende Vakken).

In de online enquête is gevraagd of men lid is van een vakbond, beroepsvereniging of beiden (Tabel 21). Het aandeel leraren dat aangeeft lid te zijn van een landelijke organisatie is het kleinst in po (47%) en het grootst in vo (59,3%). Bij alle sectoren zien we dat meer leraren aangeven lid te zijn van een vakbond dan van een beroepsvereniging.

Tabel 21: Lidmaatschap vakbond en/of beroepsvereniging, naar sector (%)

	po	vo	mbo	hbo	Totaal
Ja, alleen van een vakbond	38,8	33,0	43,8	26,6	36,7
Ja, alleen van een beroepsvereniging	3,3	11,2	4,8	10,0	6,4
Ja, zowel van een vakbond als een beroepsvereniging	4,9	15,1	6,4	17,3	9,2
Nee	53,0	40,7	45,1	46,0	47,7

Oudere leraren zijn, vergeleken met jongere leraren, relatief vaker lid van een vakbond of beroepsvereniging. Er is ook een duidelijk verschil te zien in lidmaatschap van zowel een vakbond als beroepsvereniging naar leeftijd (Tabel 22): ruim 12 procent van de leraren die 51 jaar of ouder is geeft aan lid te zijn van beide organisaties terwijl van de leraren van 35 jaar of jonger net boven de zes procent aangeeft hiervan lid te zijn.

Tabel 22: Lidmaatschap vakbond en/of beroepsvereniging, naar leeftijd (%)

	35 of jonger	36 - 50	51 of ouder
Ja, alleen van een vakbond	35,0	37,2	37,6
Ja, alleen van een beroepsvereniging	6,4	5,8	7,1
Ja, zowel van een vakbond als een beroepsvereniging	6,2	7,5	12,7
Nee	52,4	49,6	42,6

Vertegenwoordiging in Platform Vakinhoudelijke Verenigingen Voortgezet Onderwijs (VVVO)

Veel vakinhoudelijke verenigingen zijn aangesloten bij een overkoepelende vereniging (Platform VVVO) welke fungeert als aanspreekpunt voor de overheid. Een overzicht van vakinhoudelijke verenigingen die in 2008 aangesloten waren bij het platform is te vinden in bijlage 5. Net als de vakbonden zit het platform bij het Ministerie van OCW aan tafel om te praten over vakoverstijgende beleidszaken. Volgens één van de geïnterviewden van de vakinhoudelijke verenigingen is iedere belangengroep in principe zelf verantwoordelijk voor de eigen inbreng. Via het platform wordt het geluid van de aangesloten vakinhoudelijke verenigingen verzameld en gezamenlijk wordt een stem uitgesproken. Het platform wordt beter gehoord, wanneer het gaat om vakoverstijgende zaken, dan wanneer het ministerie afzonderlijk met de vakverenigingen om de tafel moet gaan zitten. De betrokkenheid van de vakverenigingen is volgens een andere geïnterviewde de laatste jaren toegenomen. Hoewel niet alle standpunten van de betreffende vakvereniging overeenkomen met de ideeën van het platform, voelt men zich wel vertegenwoor-

²³ Zie <http://www.cmhf.nl>

digd door het platform. De ervaring van de geïnterviewde is dat de inbreng van de vakverenigingen gehoord en gerespecteerd worden op een democratische en transparante manier. Alle vakverenigingen hebben een vertegenwoordiger uitgekozen die deelneemt aan de platformvergaderingen, welke gemiddeld vijf keer per jaar plaatsvinden. Daarnaast wordt elk jaar een aantal thematische bijeenkomsten gehouden.

Actieve participatie

Naast het lid zijn van een vakbond of vakvereniging, is het belangrijk om een idee te krijgen hoeveel mensen ook daadwerkelijk actief zijn in een vakbond of vakvereniging. Hoewel hier bijna geen harde cijfers over te verkrijgen zijn, kunnen vakverenigingen en vakbonden wel een inschatting geven om hoeveel leraren het gaat. De vakverenigingen laten weten dat het aantal actieve leden nogal fluctueert. Het aantal leden verschilt niet alleen per activiteit (ledenvergadering versus werkgroepen, commissie etc.), maar de betrokkenheid van leden is ook groter naarmate het onderwerp meer aanspreekt. Besprekingen die gaan over het centraal examen hebben doorgaans een hoger aantal actieve leden. Ook ziet één van de geïnterviewden een duidelijk verschil in activiteit van oudere leden in vergelijking met jongere leden: oudere leden zijn vaker te vinden in werkgroepen en commissies die gericht zijn op beleid terwijl jongere leden meer betrokken zijn bij zaken gericht op de inhoud van het vak.

Het aantal actieve leden verschilt ook per vakinhoudelijke vereniging. Op de algemene ledenvergadering, waar de leden stemrecht hebben om het beleid opgesteld door het bestuur aan te nemen of te verwerpen, is doorgaans drie à vier procent van de leden aanwezig volgens één van de geïnterviewden. Een voorzitter van een andere vakinhoudelijke vereniging schat dat er 6 procent van het totaal aantal leden aanwezig is op de algemene ledenvergadering. De wijze waarop een vereniging georganiseerd wordt, kan volgens een beleidsmedewerker van een vakinhoudelijke vereniging ook bijdragen in het aantal actieve leden. Zo is de vereniging van deze beleidsmedewerker opgedeeld in 23 plaatselijke afdelingen, en kaderleden van deze afdelingen worden uitgenodigd om bij de algemene ledenvergadering aanwezig te zijn. Een onlangs gehouden tevredenheidsonderzoek laat zien dat in deze vereniging 16 procent van de leden actief lid is. Wanneer gekeken wordt naar het aandeel actieve leden in sectiebestuur, redactie, werkgroepen en commissies wordt door een voorzitter aangegeven dat drie procent van het totaal aantal leden hieraan deelneemt, een andere voorzitter schat dit op 10 procent. Deze cijfers laten zien dat maar een klein deel van de leden van vakinhoudelijke verenigingen werkelijk actief betrokken is.

Een andere veel voorkomende manier om leden te raadplegen, is het plaatsen van fora en polls op de eigen website en het afnemen van (elektronische) enquêtes. Hoewel het niet duidelijk is of deelname van leden op fora en polls een goede afspiegeling is van de mening van alle leden, worden deze bronnen wel gebruikt om richting te geven aan beleid bij zowel vakbonden als vakinhoudelijke verenigingen. Een voorzitter van een vakinhoudelijke vereniging gaf als voorbeeld dat rondom het Centraal Examen het forum veel bruikbare informatie vanuit het veld heeft opgeleverd. Bij de regionale bijeenkomsten, waarin een gezamenlijk standpunt wordt ingenomen, worden de meningen van de forumbezoekers besproken. De informatie die tijdens de regionale bijeenkomsten verzameld wordt, wordt vervolgens weer meegenomen in de gesprekken die de vakinhoudelijke verenigingen houden met de Centrale Examencommissie Vaststelling Opgave (Cevo) en Cito.

Vakverenigingen organiseren ook regelmatig studiemiddagen voor hun leden waarbij leraren mee kunnen praten over het vakinhoudelijke onderwijs en het beleid hiervan. In hoeverre de meningen van docenten tijdens deze studiemiddagen daadwerkelijk een bijdrage leveren aan het te maken beleid is niet duidelijk. Het is waarschijnlijk dat deze bijdrage per onderwerp en per vakvereniging verschilt.

6.3 Directe betrokkenheid van leraren op landelijk niveau

Eén van de manieren om leraren direct te betrekken bij landelijke beleidskwesties is het organiseren van rondetafelgesprekken. Uit eerder onderzoek blijkt dat hieraan niet zoveel publiciteit gegeven wordt²⁴. Een geïnterviewde geeft daarnaast aan dat rondetafelgesprekken maar sporadisch voorkomen. De laatste keer dat het bestuur van deze vakinhoudelijke vereniging heeft deelgenomen aan deze gesprekken, was ten tijde van de uitvoerrondes over de invoering van de Tweede Fase. Een andere voorzitter van een vakinhoudelijke vereniging geeft aan dat de individuele leraar bijzonder weinig invloed heeft op landelijk niveau, in ieder geval zonder zich aan te sluiten bij één of andere vorm van georganiseerd overleg.

Betrokkenheid van leraren bij het lerarenregister

Het ontwikkelen van een lerarenregister wordt wel genoemd als een mooi voorbeeld waarbij leraren wel direct betrokken zijn. Zo is in maart 2009 met ondersteuning van SBL gestart met het ontwikkelen van een lerarenregister voor het primair onderwijs. In drie ontwikkelgroepen zijn dertig leraren bezig geweest met het opstellen van adviezen over de beroepsstandaard, registratiecriteria en eisen die betrekking hebben op de bijscholing van leraren in het po. De leraren in deze ontwikkelgroepen zijn zowel georganiseerde leraren, van BON²⁵ en de vakbonden AOB en CNVO²⁶, als niet-georganiseerde leraren. De overige leraren die zich op hadden gegeven om deel te nemen aan de ontwikkelgroep, worden in een later stadium middels een enquête betrokken bij het register²⁷.

In het vo is men al langer bezig met het ontwikkelen van een lerarenregister. Ook in deze sector heeft SBL sturing gegeven aan vakverenigingen die het lerarenregister wilden opzetten. Het merendeel van de vakverenigingen in het vo heeft een aanzet gemaakt tot een initieel register, en enkele vakverenigingen zijn inmiddels al van start gegaan met de ontwikkeling van een beroepsregister. Net als in het po, is ook hier de individuele leraar betrokken bij het ontwikkelen van het lerarenregister. Bij de vakverenigingen die zich bezig gehouden hebben met het register, hebben de leraren (al dan niet in ontwikkel- en evaluatiegroepen) de beroepsstandaarden en uitgangspunten voor registratie opgesteld. Het basisregister dat zo ontstond, is bij een aantal vakverenigingen vervolgens getest door een pilotgroep, ook weer bestaande uit leraren uit het vakgebied. Op basis van de resultaten van deze test worden zo nodig aanpassingen gedaan. Ook de randvoorwaarden van een register, hierbij kan onder andere gedacht worden aan de eisen van een registratiecommissie en de noodzaak van een commissie van beroep, zijn mede opgesteld door leraren.

²⁴ Van der Neut et al. (2007)

²⁵ Beter Onderwijs Nederland (BON) voert geen arbeidsvoorwaardelijke onderhandelingen namens de medewerkers in de diverse onderwijssectoren, maar houdt zich voornamelijk bezig met de kwaliteit van onderwijs. Zie de website van BON: <http://beteronderwijsnederland.net/>

²⁶ CNVO is de vakbond gericht op de onderwijssector, onderdeel van de Christelijk Nationaal Vakbond (CNV)

²⁷ SBL (2009). <http://www.lerarenweb.nl>

7 Conclusies nulmeting

Om de vraagstukken met betrekking tot de professionele ruimte van de leraar te beantwoorden is er voor de Nulmeting een aantal specifieke onderzoeksvragen geformuleerd. In dit hoofdstuk zullen we de antwoorden op basis van de onderzoeksresultaten kort uitwerken, in de volgorde waarin zij in het rapport aan de orde zijn gekomen.

Hoe benutten leraren hun zeggenschap bij het ontwerp en de uitvoering van het onderwijskundig beleid van de school?

In alle sectoren wordt door leraren relatief veel zeggenschap ervaren over zaken die zich binnen de klas afspelen. In het po valt op dat leraren relatief weinig aangeven zeggenschap te hebben over toetsingswijzen en beoordelingscriteria. Leraren in het vo blijken, evenals in het po, een relatief grote professionele ruimte te ervaren aangaande onderwijsinhoudelijke zaken. Vergeleken met de overige sectoren ervaren vo-leraren relatief veel zeggenschap over toetsingswijzen. In het mbo is het daarnaast opmerkelijk dat over de invoering van CGO en onderwijskundige vernieuwingen relatief weinig zeggenschap wordt ervaren. In het hbo speelt de wisselwerking met het beroepenveld een grote rol in de praktijk van leraren. Het is dan ook opmerkelijk dat weinig hbo-leraren zeggen beslissingen te mogen nemen over communicatie met derden. Deze bevindingen worden onderschreven door de uitkomsten van interviews en groepsgesprekken. Het doen en laten in de klas is grotendeels aan de leraren zelf, de zaken eromheen zijn weliswaar eveneens beïnvloedbaar, maar daarvoor moet een leraar vaak zelf initiatief nemen. Met name leraren die al langer in het vak zitten, weten op zulke momenten beter hun weg te vinden daarin dan de net gestarte leraren.

Concluderend kunnen we stellen dat leraren duidelijk meer zeggenschap ervaren in onderwijsinhoudelijke zaken die zich binnen de klas afspelen, en een stuk minder over beoordeling en toetsing. Wat betreft de protocollen valt op dat in het vo door leraren eigenlijk relatief weinig zeggenschap wordt ervaren. De enige uitzondering daarop speelt zich wederom binnen de klas af: het uitvoeren van protocollen omtrent het omgaan met problemen in de klas. In de andere sectoren is het beeld betreffende zeggenschap over protocollen minder afgetekend.

In hoeverre hebben leraren in het VO en de BVE-sector zeggenschap over de vakken die zij geven?

Wat betreft zeggenschap over de vakken die leraren geven heeft de grote meerderheid veel inspraak. De meerderheid van de vo-leraren geeft het vak van hun keuze, evenals een kleine driekwart van de leraren in het mbo. In het vo valt het verschil naar schoolgrootte op. Op kleine scholen (minder dan 300 leerlingen) is de keuzevrijheid hierover beperkter dan op de grotere scholen. Ook de afdeling waarin wordt lesgegeven is van invloed op de keuzevrijheid. Leraren in het vmbo geven minder vaak dan leraren in havo en vwo het vak van eigen keuze. Concluderend kunnen we zeggen dat er enige inspraak is over de gegeven vakken, maar in het mbo kent toch een kwart van de leraren deze keuzevrijheid niet. Dit is wellicht een punt van aandacht.

Welke belemmeringen zijn er (eventueel) om ten volle gebruik te maken van de geboden professionele ruimte?

Twee belemmeringen voor het ten volle gebruik maken van de professionele ruimte komen naar voren in de onderzoeksresultaten. In het po speelt tijd een belangrijke rol bij het uitoefenen van zeggenschap. In de gesprekken met leraren en schoolleiders komt een hieraan gerelateerd punt naar voren: het al dan niet benutten van zeggenschap lijkt afhankelijk van de persoonlijke omstandigheden (zoals levensfase) van de leraar. Ten tweede is ook de mate waarin leraren zich binnen de school aangesproken voelen als gesprekspartner voor de verschillende onderwerpen van belang. Tevens wordt vaak aangegeven dat organisatie rondom besluitvormingsprocessen onduidelijk is.

Hoe waarderen leraren hun zeggenschap? Wat is de oorzaak van eventuele ontevredenheid over hun zeggenschap?

In alle sectoren zijn leraren vooral tevreden over de autonomie die zij ervaren met betrekking tot de aspecten waarop zij ook de meeste zeggenschap ervaren: de inhoud en volgorde van de lesstof en de didactiek. Van belang is op te merken dat aan zeggenschap over bijna alle genoemde onderwerpen veel waarde wordt gehecht.

Opvallend is het belang dat wordt gehecht aan zeggenschap over toetsingswijzen en beoordelingscriteria, terwijl leraren op deze punten wel weinig zeggenschap ervaren. Daarbij komt dat zij juist over de situatie omtrent toetsing en beoordeling relatief ontevreden blijken te zijn. Dit lijkt een pijnpunt in de professionele ruimte van leraren.

De tevredenheid over een bepaald onderwerp is meestal een wisselwerking tussen het zich voordoen van de gewenste toestand en het belang dat iemand hieraan hecht. Tevreden leraren hechten veel belang aan zeggenschap, en ervaren dat zij zeggenschap hebben. Ontevreden leraren kenmerken zich door een hoge behoefte aan zeggenschap, terwijl niet wordt ervaren dat zij zeggenschap hebben. Zo blijkt uit de groepsgesprekken met mbo-docenten dat er met betrekking tot examinering en toetsing een overdaad aan regels bestaat terwijl er een sterke behoefte aan inspraak hierover heerst. Uit de onderzoeksresultaten komt tevens naar voren dat mbo-docenten wat minder tevreden zijn over de professionele ruimte. De tevredenheid over de professionele ruimte is daarmee sterk afhankelijk van de wisselwerking tussen de ervaren zeggenschap en het belang dat het werkveld eraan hecht.

Daarnaast is overleg een middel voor de leraar om zijn inspraak op het beleid van de school kenbaar te maken. We vinden echter dat formele overleggen niet van invloed zijn op de mate van zeggenschap die leraren ervaren. Informele overleggen daarentegen blijken vaker voor te komen bij leraren die meer zeggenschap ervaren. We kunnen op basis van deze analyses geen richting geven aan dit verband. Frequenter overleg zou kunnen leiden tot meer ervaren zeggenschap, maar meer ervaren zeggenschap zou ook kunnen leiden tot frequenter informeel overleg. Het feit dat we bij leraren die frequenter overleggen ook een grotere ervaren zeggenschap vinden, zou ook door verschillende andere kenmerken van de leraar of school kunnen zijn beïnvloed.

Tot slot vinden we dat ook de leiderschapstijl van de schoolleider de tevredenheid van de leraar bepaalt. Een meer democratische stijl van leidinggeven heeft een positieve invloed op de tevredenheid van leraren over hun zeggenschap.

Welke afspraken zijn er gemaakt over de zeggenschap van leraren over het ontwerp en de uitvoering van het onderwijskundig beleid van de school?

Er blijken weinig verschillen te zijn tussen de sectoren wat betreft de formeel vastgelegde zeggenschap van leraren. Een aantal punten is noemenswaardig. Opvallend is de zeggenschap met betrekking tot leerlingvolgsystemen of studentportfolio's. Terwijl meer dan eenderde van de leraren in het po formeel een beslissende stem heeft, geven hbo- en vo-leraren maar weinig aan dat er hierover formele afspraken zijn gemaakt. Ook de bekendheid onder leraren met afspraken over zeggenschap van leraren ten aanzien van extra-curriculaire activiteiten, het begeleiden van stages en leerwerkplekken, en internationaliseringprogramma's en uitwisseling is relatief klein. Concluderend kan worden gezegd dat, gezien de relatief grote onbekendheid, bestaande afspraken ten aanzien van de professionele ruimte wellicht weinig naar leraren worden gecommuniceerd.

In hoeverre zijn leraren betrokken bij de vaststelling, door de medezeggenschapsraad, van beleidsmatige en organisatorische kaders waarbinnen de professionele ruimte zich afspeelt?

De indirecte beïnvloeding van beleid en praktijk, door de (p)(g)MR, is afhankelijk van organisatie en zichtbaarheid van de MR binnen de school. Dit onderzoek richt zich vooral op de rol van de MR in relatie tot het lerarenteam. Uit de resultaten blijkt de MR vooral in het po ruggespraak te hebben met leraren bij het vaststellen van standpunten. In de andere drie sectoren is dit aanzienlijk minder en weet zelfs een derde van de leraren niet of de MR de leraren überhaupt raadpleegt. Dit geeft aan dat tenminste in het vo, mbo en hbo de MR de leraren niet bij het vaststellen van standpunten betreft, of dit niet duidelijk naar de leraren communiceert.

Hoe is de verantwoording over de geleverde kwaliteit van het werk georganiseerd?

De verantwoording van de geleverde kwaliteit van de leraar komt binnen alle sectoren regelmatig aan de orde in zowel formeel als informeel overleg met de schoolleider. Werkresultaten en werkafspraken worden wel besproken, maar er worden ten aanzien van werkresultaten nog maar relatief weinig concrete afspraken gemaakt.

Met betrekking tot verantwoording binnen het team geeft een groot deel van de leraren aan dat het teamoverleg wordt gebruikt om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren. Intervisie komt echter minder vaak voor als instrument voor de verantwoording van kwaliteit.

Wat is de organisatiegraad van leraren in beroepsverenigingen?

De organisatiegraad van leraren in de vakbond is hoog vergeleken met het gemiddelde van de overige sectoren. Wel vinden we verschillen in lidmaatschap van vakbond en/of beroepsvereniging per sector. Het aandeel leraren dat aangeeft lid te zijn van een landelijke organisatie is het kleinst in po en het grootst in vo. Bij alle sectoren zien we dat meer leraren aangeven lid te zijn van een vakbond dan van een beroepsvereniging.

Op welke wijze en in welke mate is de beroepsgroep van leraren direct betrokken bij de beleidsvorming op landelijk niveau t.a.v. de beroepskwaliteit van leraren?

Wanneer er gekeken wordt hoeveel mensen daadwerkelijk betrokken zijn bij het beleid, blijkt dit laag te zijn. Leraren worden vaker indirect betrokken bij beleid, dan direct. Vakverenigingen organiseren veel mogelijkheden om als leraar gehoord te worden. Toch maakt maar een klein deel van de aangesloten leraren hier gebruik van.

Bijlage 1: Respons, weging en schaalconstructies

Steekproef en respons

Om inzicht te krijgen in de ervaren zeggenschap van onderwijzend personeel, is een enquête uitgezet onder het Flitspanel van het Ministerie van BZK. Tabel 23 geeft een overzicht van de respons. Het veldwerk is in mei 2009 uitgevoerd. 32,4 procent van de uitgenodigde panelleden heeft de vragenlijst volledig ingevuld. De analyses zijn uitgevoerd op 1191 respondenten, die overbleven na selectie van onderwijzend personeel.

Tabel 23: Responsoverzicht

	aantal	%
<i>Steekproef</i>		
Bruto steekproef	5.397	
Uitschrijvers	121	
Netto steekproef	5.276	
<i>Respons</i>		
Bruto respons (completes)	1.708	32,4
Niet-doelgroep*	517	
Netto respons	1.191	25,0

*Bij de steekproeftrekking kon in het Flitspanel niet alleen onderwijzend personeel worden geselecteerd. Als 'niet-doelgroep' bevatte het bestand daarom ook een aantal (onderwijs)ondersteuners en directie zonder lesgevende taak. Bij de weging en analyse zijn deze respondenten buiten beschouwing gelaten.

Weging

Om een representatief beeld van alle leraren te schetsen is gebruik gemaakt van een weegfactor. De groep respondenten is qua samenstelling vergeleken met de populatie. Binnen elke sector is gekeken naar het aandeel mannen en vrouwen, en de leeftijdsverdeling. Vooral de groep 56 jaar en ouder is relatief gezien oververtegenwoordigd in de respons groep en dan met name docenten uit het beroepsonderwijs. Vrouwen jonger dan 35 en werkzaam in het primair onderwijs zijn relatief gezien ondervertegenwoordig. Voor dit onderzoek tellen de door deze groep gegeven antwoorden zwaarder mee (3,3). Tabel 24 geeft per subgroep de exacte weegfactor weer.

Tabel 24: Respons, populatie en weegfactor

			Respons	Populatie	Weegfactor
Primair onderwijs	Man	35 jaar en jonger	0,8%	1,7%	2,25
		36 t/m 55 jaar	2,0%	3,4%	1,71
		56 jaar en ouder	2,7%	2,2%	0,79
	Vrouw	35 jaar en jonger	4,4%	14,5%	3,33
		36 t/m 55 jaar	9,8%	20,6%	2,09
		56 jaar en ouder	3,4%	5,0%	1,45
Voortgezet Onderwijs	Man	35 jaar en jonger	1,5%	3,0%	1,97
		36 t/m 55 jaar	7,2%	7,3%	1,02
		56 jaar en ouder	6,8%	4,1%	0,60
	Vrouw	35 jaar en jonger	3,1%	4,4%	1,44
		36 t/m 55 jaar	7,2%	6,9%	0,96
		56 jaar en ouder	3,0%	1,7%	0,55
Middelbaar Beroepsonderwijs	Man	35 jaar en jonger	0,9%	0,8%	0,94
		36 t/m 55 jaar	9,2%	4,1%	0,44
		56 jaar en ouder	7,9%	1,9%	0,24
	Vrouw	35 jaar en jonger	1,3%	2,2%	1,70
		36 t/m 55 jaar	6,3%	5,1%	0,80
		56 jaar en ouder	2,8%	1,4%	0,50
Hoger Beroepsonderwijs	Man	35 jaar en jonger	0,9%	0,6%	0,63
		36 t/m 55 jaar	5,4%	3,0%	0,56
		56 jaar en ouder	5,6%	1,7%	0,31
	Vrouw	35 jaar en jonger	0,9%	0,9%	1,10
		36 t/m 55 jaar	5,0%	2,7%	0,55
		56 jaar en ouder	2,0%	0,8%	0,39
Aantal			1.191	264.974	

Schaalconstructies

Ten behoeve van de (regressie)analyses is voor de mate van ervaren zeggenschap één maat berekend. De mate van zeggenschap die leraren in de praktijk ervaren is berekend door van alle sectoroverstijgende onderwerpen over zeggenschap een schaal te construeren. Dit betreft vooral de kerntaken van het lerarenberoep. De schaal voor zeggenschap kende de volgende schaalankers: 1 (geen zeggenschap), 2 (wijzigingen voorstellen), 3 (plannen voorleggen), 4 (beslissende stem).

Ook voor het belang dat wordt gehecht aan zeggenschap, en voor de tevredenheid over de zeggenschap kan op deze manier één maat worden samengesteld. Het belang aan en de tevredenheid over zeggenschap zijn gemeten op een schaal van 1 (zeer onbelangrijk/ontevreden) – 5 (zeer belangrijk/tevreden). In beide schaalconstructies zijn wederom alleen de sectoroverstijgende onderwerpen uit de vragenlijst aangaande belang of tevredenheid meegenomen. Omdat bij de analyses de focus ligt op de ervaren zeggenschap van leraren in de klas of school, zijn bij de constructie van alle schalen de protocollen buiten beschouwing gelaten. De onderwerpen waaruit de schalen zijn geconstrueerd zijn de ervaren zeggenschap over / belang gehecht aan / tevredenheid over de:

- (1) Inhoud van de les(stof)
- (2) Didactiek
- (3) Keuze leermiddelen
- (4) Beoordelingscriteria

- (5) Toetsingswijze
- (6) Omgang met leerlingen / studenten

Tot slot is een schaal geconstrueerd voor de rol van de schoolleider. Deze schaal is gebaseerd op een vijftal stellingen over de leidinggevende. De leraren konden aangeven in hoeverre deze stellingen op hun van toepassing waren op een schaal van 1 (helemaal niet van toepassing) – 5 (helemaal van toepassing). In Tabel 25 staat de Cronbach's Alpha van de 4 uiteindelijke schalen. Hieruit blijken alle geconstrueerde schalen betrouwbaar.

Tabel 25: Betrouwbaarheid geconstrueerde schalen

	Cronbach's Alpha
Ervaren zeggenschap	0,85
Belang aan zeggenschap	0,83
Tevredenheid over zeggenschap	0,87
Rol van de schoolleider	0,86

Bijlage 2: Tabellen

Gradaties van zeggenschap in dagelijkse praktijk opgesplitst naar onderwijssector

Tabel 26: Zeggenschap in de praktijk over beleid in PO (%)

	Geen zeggenschap	Wijzigingen voorstellen	Plannen voorleggen	Beslissende stem	Nvt
Inhoud van de les(stof)	2	42	37	62	2
Volgorde lesstof	4	36	35	61	3
Didactiek	3	41	41	58	2
Keuze leermiddelen	4	46	50	44	1
Toetsingswijze	18	44	34	30	4
Extra-curriculaire activiteiten	4	33	39	32	22
Omgang met leerlingen/studenten	1	39	40	67	2
Omgang met ouders	3	44	45	52	2
Onderwijskundige vernieuwingen	10	53	51	31	1
Beoordelingscriteria	16	45	46	29	2
<i>Protocollen</i>					
Omgang met individuele problemen van leerlingen/studenten	7	46	59	36	3
Omgang met problemen in de klas	2	47	53	51	2
Leerlingvolgsysteem/studentportfolio	19	45	41	30	4
Afhandeling van klachten	13	47	43	34	4
Adviezen vervolgonderwijs	2	35	43	45	13
Toelating of verwijdering leerlingen/studenten	29	38	35	14	10
Disciplinaire maatregelen	17	40	39	23	10

Tabel 27: Zeggenschap in de praktijk over beleid in vo (%)

	Geen zeggenschap	Wijzigingen voorstellen	Plannen voorleggen	Beslissende stem	Nvt
Inhoud van de les(stof)	3	17	29	72	0
Volgorde lesstof	2	16	24	78	1
Didactiek	2	18	31	70	1
Keuze leermiddelen	3	25	54	41	0
Toetsingswijze	6	19	34	62	1
Extra-curriculaire activiteiten	4	26	45	26	13
Omgang met leerlingen/studenten	4	35	38	46	1
Omgang met ouders	6	40	35	36	2
Beoordelingscriteria	11	36	40	35	4
Internationaliseringsprogramma/uitwisseling	10	24	31	10	35
Begeleiding stage/leerwerkplek	7	23	28	25	27
<i>Protocollen</i>					
Omgaan met individuele problemen van leerlingen/studenten	13	41	45	21	1
Omgaan met problemen in de klas	6	39	50	32	1
Leerlingvolgsysteem/studentportfolio	25	39	31	12	5
Afhandeling van klachten	20	42	32	21	3
Adviezen studiekeuze	9	37	40	21	8
Toelating of verwijdering leerlingen/studenten	37	33	25	15	2
Disciplinaire maatregelen	24	40	36	17	2

Tabel 28: Zeggenschap in de praktijk over beleid in mbo (%)

	Geen zeggenschap	Wijzigingen voorstellen	Plannen voorleggen	Beslissende stem	Nvt
Inhoud van de les(stof)	4	16	28	65	1
Volgorde lesstof	5	15	27	67	1
Didactiek	5	16	23	69	1
Keuze leermiddelen	12	24	35	43	1
Toetsingswijze	18	26	32	36	3
Extra-curriculaire activiteiten	10	20	35	28	20
Omgang met leerlingen/studenten	6	28	32	52	2
Onderwijskundige vernieuwingen	25	37	32	24	1
Beoordelingscriteria	18	36	33	27	3
Internationaliseringsprogramma/uitwisseling	15	18	28	13	33
Begeleiding stage/leerwerkplek	7	26	30	46	8
Omgang met potentiële stage-/leerwerkplaatsen	9	27	31	41	8
Invoering van CGO	30	31	27	21	6
<i>Protocollen</i>					
Omgaan met individuele problemen van leerlingen/studenten	11	34	49	27	2
Omgaan met problemen in de klas	6	32	43	40	2
Leerlingvolgsysteem/studentportfolio	12	30	33	34	6
Afhandeling van klachten	16	34	39	29	4
Toelating of verwijdering leerlingen/studenten	19	29	41	22	3
Disciplinaire maatregelen	18	29	45	19	3
Adviezen vervolgonderwijs/beroepskeuze	9	32	38	32	6

Tabel 29: Zeggenschap in de praktijk over beleid in het hbo (%)

	Geen zeggenschap	Wijzigingen voorstellen	Plannen voorleggen	Beslissende stem	Nvt
Inhoud van de les(stof)	5	37	43	63	0
Didactiek	7	33	39	62	0
Keuze leermiddelen	6	35	44	53	1
Toetsingswijze	8	40	39	47	0
Extra-curriculaire activiteiten	6	31	47	23	6
Omgang met leerlingen/studenten	4	38	43	51	1
Beoordelingscriteria	13	44	38	34	2
Internationaliseringsprogramma/uitwisseling	13	36	43	18	6
Begeleiding stage/leerwerkplek	8	37	38	43	5
Inkaderen vakken	9	39	49	42	0
Volgorde cursusinhoud	8	39	46	47	1
Communicatie met derden	9	31	43	30	5
<i>Protocollen</i>					
Omgang met individuele problemen van leerlingen/studenten	14	39	39	21	4
Leerlingvolgsysteem/studentportfolio	12	42	38	22	5
Afhandeling van klachten	15	40	32	16	3
Toelating of verwijdering leerlingen/studenten	11	42	30	10	7
Disciplinaire maatregelen	13	38	30	7	6
Adviezen studiekeuze/beroepskeuze	16	33	27	17	12

Belang aan zeggenschap

Tabel 30: Belang als mogelijke verklaring van tevredenheid over zeggenschap

	Model 1 bèta		Model 2 bèta		Model 3 bèta	
<i>Controle / achtergrond</i>						
Geslacht	-0,034	n.s.	-0,041	n.s.	-0,043	n.s.
Leeftijd	-0,073	*	-0,037	n.s.	-0,034	n.s.
hbo (referentie)						
po	0,100	**	0,127	***	0,130	***
vo	0,128	***	0,092	**	0,091	**
mbo	-0,156	***	-0,098	**	-0,103	***
<i>Zeggenschap</i>						
Ervaren zeggenschap onderwijsinhoudelijk			0,511	***	-0,181	n.s.
Belang zeggenschap onderwijsinhoudelijk			-0,004	n.s.	-0,323	***
Interactie belang * ervaren (Constante)					0,815	***
R ²	0,076		0,327		0,336	

Toelichting: Significant = *** (p < .001); ** (p < .01); * (p < .05)

Gradaties van formele zeggenschap opgesplitst naar onderwijssector

Tabel 31: Formeel vastgelegde zeggenschap over beleid, po (%)

	Niet formeel vastgelegd	Wijzigingen voorstellen	Plannen voorleggen	Beslissende stem	Weet niet	Nvt
Inhoud van de les(stof)	22	29	31	36	6	3
Volgorde lesstof	27	28	26	36	4	5
Didactiek	16	36	32	43	5	1
Keuze leermiddelen	13	32	39	45	3	1
Toetsingswijze	12	40	30	31	5	3
Extra-curriculaire activiteiten	16	21	30	17	26	6
Omgang met leerlingen/studenten	11	30	36	52	3	2
Omgang met ouders	19	32	33	38	4	2
Onderwijskundige vernieuwingen	12	44	40	33	5	1
Beoordelingscriteria	12	36	37	31	8	3
<i>Protocollen</i>						
Omgang met individuele problemen van leerlingen/studenten	11	45	48	33	5	1
Omgang met problemen in de klas	12	42	47	39	3	1
Leerlingvolgysteem/studentportfolio	7	45	43	32	3	5
Afhandeling van klachten	17	38	36	28	7	3
Adviezen vervolgonderwijs	11	26	32	43	9	8
Toelating of verwijdering leerlingen/studenten	16	35	34	16	11	9
Disciplinaire maatregelen	16	36	33	20	12	6

Tabel 32: Formeel vastgelegde zeggenschap over beleid, vo (%)

	Niet formeel vastgelegd	Wijzigingen voorstellen	Plannen voorleggen	Beslissende stem	Weet niet	Nvt
Inhoud van de les(stof)	32	14	22	37	9	1
Volgorde lesstof	36	9	17	39	6	2
Didactiek	32	15	17	36	8	2
Keuze leermiddelen	22	16	32	31	9	1
Toetsingswijze	22	17	25	40	7	3
Extra-curriculaire activiteiten	22	12	38	12	18	5
Omgang met leerlingen/studenten	20	33	26	25	8	1
Omgang met ouders	28	28	22	19	9	2
Beoordelingscriteria	12	33	27	29	12	4
Internationaliseringsprogramma/uitwisseling	19	17	23	4	19	24
Begeleiding stage/leerwerkplek	15	19	20	13	19	18
<i>Protocollen</i>						
Omgaan met individuele problemen van leerlingen/studenten	13	42	34	14	8	1
Omgaan met problemen in de klas	13	42	38	18	8	0
Leerlingvolgsysteem/studentportfolio	13	44	26	13	10	4
Afhandeling van klachten	18	35	27	13	15	3
Adviezen vervolgonderwijs	14	29	30	17	15	5
Toelating of verwijdering leerlingen/studenten	11	36	25	13	16	7
Disciplinaire maatregelen	12	38	31	14	12	4

Tabel 33: Formeel vastgelegde zeggenschap over beleid, mbo (%)

	Niet formeel vastgelegd	Wijzigingen voorstellen	Plannen voorleggen	Beslissende stem	Weet niet	Nvt
Inhoud van de les(stof)	32	16	26	31	7	1
Volgorde lesstof	31	18	20	36	5	1
Didactiek	34	22	17	32	4	2
Keuze leermiddelen	28	18	31	25	4	2
Toetsingswijze	17	33	29	25	6	3
Extra-curriculaire activiteiten	20	14	27	15	21	8
Omgang met leerlingen/studenten	20	31	25	33	4	2
Onderwijskundige vernieuwingen	15	41	33	20	7	1
Beoordelingscriteria	17	34	32	22	8	4
Internationaliseringsprogramma/uitwisseling	16	19	22	10	16	22
Begeleiding stage/leerwerkplek	14	25	27	33	8	5
Omgang met potentiële stage-/leerwerkplaatsen	19	24	28	28	10	6
Invoering van CGO	15	41	26	18	8	4
<i>Protocollen</i>						
Omgaan met individuele problemen van leerlingen/studenten	19	31	32	19	10	2
Omgaan met problemen in de klas	22	27	29	26	9	2
Leerlingvolgsysteem/studentportfolio	17	35	26	25	10	4
Afhandeling van klachten	17	33	29	20	13	3
Toelating of verwijdering leerlingen/studenten	11	36	28	20	10	5
Disciplinaire maatregelen	17	31	31	16	12	4
Adviezen studiekeuze/beroepskeuze	19	27	24	23	11	6

Tabel 34: Formeel vastgelegde zeggenschap over beleid, hbo (%)

	Niet formeel vastgelegd	Wijzigingen voorstellen	Plannen voorleggen	Beslissende stem	Weet niet	Nvt
Inhoud van de les(stof)	16	29	36	40	9	1
Didactiek	18	26	26	43	10	2
Keuze leermiddelen	16	24	33	43	11	1
Toetsingswijze	12	34	33	39	8	2
Extra-curriculaire activiteiten	19	24	33	17	19	5
Omgang met leerlingen/studenten	21	29	31	37	9	0
Onderwijskundige vernieuwingen	15	43	42	17	9	2
Beoordelingscriteria	12	40	37	27	9	3
Internationaliseringsprogramma/uitwisseling	17	29	40	13	18	5
Begeleiding stage/leerwerkplek	10	39	33	31	8	5
Inkadering vakken	15	37	37	26	9	1
Volgorde cursusinhoud	16	30	33	38	7	2
Communicatie met derden	25	25	35	18	13	3
<i>Protocollen</i>						
Omgaan met individuele problemen van leerlingen/studenten	20	35	30	14	14	5
Leerlingvolgsysteem/studentportfolio	12	41	31	18	12	4
Afhandeling van klachten	18	39	27	11	18	2
Toelating of verwijdering leerlingen/studenten	16	36	28	10	16	8
Disciplinaire maatregelen	17	31	28	6	22	9
Adviezen studiekeuze/beroepskeuze	22	26	22	11	16	12

Directe invloeden op onderwijs en beleid opgesplitst voor schoolsector

Tabel 35: Frequentie overleg in PO (%)

	wekelijks	maandelijks	halfjaarlijks	jaarlijks	minder vaak/nooit
Teamoverleg	17	24	7	0	0
Vaksectie-overleg	8	20	9	23	38
Ander informeel overleg met collega-leraren	31	9	7	5	5
Ander informeel overleg met schoolleider	22	12	18	7	17
Ander formeel overleg met collega-leraren	16	18	23	15	11
Ander formeel overleg met schoolleider	7	17	37	49	29

Tabel 36: Frequentie overleg in VO (%)

	wekelijks	maandelijks	halfjaarlijks	jaarlijks	minder vaak/nooit
Teamoverleg	15	26	12	4	6
Vaksectie-overleg	7	25	21	13	10
Ander informeel overleg met collega-leraren	35	8	8	8	11
Ander informeel overleg met schoolleider	24	14	11	10	17
Ander formeel overleg met collega-leraren	11	16	24	23	20
Ander formeel overleg met schoolleider	8	12	24	42	37

Tabel 37: Frequentie overleg in MBO (%)

	wekelijks	maandelijks	halfjaarlijks	jaarlijks	minder vaak/nooit
Teamoverleg	20	24	9	3	2
Vaksectie-overleg	9	17	19	11	33
Ander informeel overleg met collega-leraren	32	9	9	11	7
Ander informeel overleg met schoolleider	20	17	14	6	12
Ander formeel overleg met collega-leraren	12	17	22	26	19
Ander formeel overleg met schoolleider	7	16	26	43	27

Tabel 38: Frequentie overleg in HBO (%)

	wekelijks	maandelijks	halfjaarlijks	jaarlijks	minder vaak/nooit
Werkoverleg	12	30	15	13	16
Ander informeel overleg met collega-leraren	44	12	6	7	9
Ander informeel overleg met schoolleider	23	21	14	17	21
Ander formeel overleg met collega-leraren	14	24	26	11	15
Ander formeel overleg met schoolleider	7	14	39	52	39
Werkoverleg	12	30	15	13	16

Tabel 39: Overlegvormen als verklaring van ervaren zeggenschap²⁸

	Model 1 bèta	Model 2 bèta
<i>Controle / achtergrond</i>		
Geslacht	0,005 n.s.	0,016n.s.
Leeftijd	-0,083 **	-0,073 *
hbo (referentie)		
po	-0,056 n.s.	-0,079 *
vo	0,062 n.s.	0,053 n.s.
mbo	-0,113 n.s.	-0,128 ***
<i>Overleg</i>		
Frequentie formeel overleg		0,056 n.s.
Frequentie informeel overleg		0,098 ***
(Constante)		
R ²	0,032	0,046

Toelichting: Significant = *** (p < .001); ** (p < .01); * (p < .05)

²⁸ Bij de interpretatie van de regressieanalyse moet rekening worden gehouden met de geringe verklaarde variantie van de regressiemodellen in Tabel 39. Dit betekent dat slechts een klein deel van de variantie in ervaren zeggenschap wordt verklaard door alle variabelen die in het model zijn opgenomen.

Tabel 40: Tevredenheid met zeggenschap verklaard

	Model 1 bèta	Model 2 bèta
<i>Controle / achtergrond</i>		
Geslacht	-0,036 n.s.	-0,024 n.s.
Leeftijd	-0,096 *	-0,044 n.s.
po	0,098 **	0,059 n.s.
vo	0,125 ***	0,094 **
mbo	-0,151 ***	-0,096 **
<i>Zeggenschap</i>		
Rol van de schoolleiding (schaal)		0,339 ***
Ervaren zeggenschap onderwijsinhoudelijk		0,383 ***
<i>Overleg</i>		
Frequentie formeel overleg		0,063 **
Frequentie informeel overleg		0,022 n.s.
(Constante)		
R ²	0,076	0,431

Toelichting: Significant = *** (p < .001); ** (p < .01); * (p < .05)

Frequentie van overleg met schoolleider opgesplitst voor schoolsector

Tabel 41: Frequentie overleg met schoolleider in PO (%)

	wekelijks	maandelijks	halfjaarlijks	jaarlijks	minder vaak/nooit
Functioneringsgesprek	0	0	34	89	31
Ander informeel overleg met schoolleider	76	42	22	1	25
Ander formeel overleg met schoolleider	24	58	45	10	44

Tabel 42: Frequentie overleg met schoolleider in VO (%)

	wekelijks	maandelijks	halfjaarlijks	jaarlijks	minder vaak/nooit
Functioneringsgesprek	0	0	21	82	47
Ander informeel overleg met schoolleider	76	54	25	3	16
Ander formeel overleg met schoolleider	24	46	54	14	36

Tabel 43: Frequentie overleg met schoolleider in MBO (%)

	wekelijks	maandelijks	halfjaarlijks	jaarlijks	minder vaak/nooit
Functioneringsgesprek	0	0	25	86	46
Ander informeel overleg met schoolleider	75	52	26	2	16
Ander formeel overleg met schoolleider	25	48	49	12	38

Tabel 44: Frequentie overleg met schoolleider in HBO (%)

	wekelijks	maandelijks	halfjaarlijks	jaarlijks	minder vaak/nooit
Functioneringsgesprek	0	0	43	82	21
Ander informeel overleg met schoolleider	78	60	15	4	27
Ander formeel overleg met schoolleider	22	40	42	13	52

Tabel 45: Rol van de schoolleiding bij de ervaren zeggenschap in de praktijk

	Model 1 bèta		Model 2 bèta	
<i>Controle / achtergrond</i>				
Geslacht	0,019	n.s.	0,037	n.s.
Leeftijd	-0,070	**	-0,006	**
po	0,103	n.s.	-0,175	**
vo	0,102	n.s.	0,107	n.s.
mbo	-0,175	**	-0,132	*
<i>Schoolleiding</i>				
Rol van de schoolleiding (schaal) (Constante)			0,265	***
R ²	0,188		0,388	

Toelichting: Significant = *** (p < .001); ** (p < .01); * (p < .05)

De rol van de schoolleider, het klimaat op school en andere stellingen

Tabel 46: Stellingen ten aanzien van de rol van de schoolleider, naar onderwijssector (% eens)

	po	vo	mbo	hbo
Schoolleider duidelijk over beslissingen	61	53	51	52
Schoolleider betreft leraren bij belangrijke beslissingen	71	55	56	51
Schoolleider hecht meer waarde aan oordeel leraren dan aan regels	40	47	38	42
Schoolleider biedt voldoende mogelijkheden voor professionalisering	82	72	64	75
Schoolleider moedigt leraren aan zelf beslissingen te nemen	72	75	71	76

Tabel 47: Stellingen ten aanzien van cultuur en klimaat binnen de instelling, naar sector (% eens)

	po	vo	mbo	hbo
Er wordt gestimuleerd dat leraren kennis delen	75	62	53	58
Leraren vermijden gesprekken met elkaar over onderwijsinhoudelijke zaken	94	90	90	85
Goed onderwijs geven is teamwerk	72	64	69	63
Hoge werkdruk laat weinig tijd voor professionele ontwikkeling	27	24	13	19
Ideeën die worden ingebracht, worden nooit echt gebruikt	58	50	43	48
Iedere leraar heeft een eigen manier van lesgeven, daar hebben collega's niets over te zeggen	53	40	38	39
De schoolleider weet het werk van iedere leraar op waarde te schatten	57	39	24	31
Leraren voelen zich betrokken bij wat er op school speelt	91	87	78	81

Tabel 48: Stellingen ten aanzien van zeggenschap, naar onderwijssector (% eens)

	po	vo	mbo	hbo
Geen tijd over om mee te denken over onderwijskundig beleid	28	41	31	26
Met collega-leraren verantwoordelijk voor de leerstofinhouden	84	84	79	80
Baas in mijn eigen klas	49	74	66	56
Bij klachten over het onderwijsproces vraagt mijn school mij om een oordeel	59	47	46	59
Beslissingen moeten breed worden gedragen door alle leraren	91	79	78	76

Belemmeringen voor het uitoefenen van zeggenschap

Tabel 49: Belemmeringen voor uitoefenen zeggenschap, naar MR-lidmaatschap (%)

	geen MR-lid	MR-lid
Te weinig tijd over voor zeggenschap	75	82
Het is onduidelijk hoe de besluitvorming georganiseerd is	59	52
De rest van het lerarenteam heeft geen behoefte aan zeggenschap	41	59
Het zijn eigenlijk altijd dezelfde leraren	77	81
Het is bij mij op school niet gebruikelijk	34	28
Ik heb geen zicht op de mogelijkheden	40	27
Is uitsluitend een taak van de MR	71	69
Andere belemmeringen	36	29

Medezeggenschapsraad

Tabel 50: Betreft de MR het lerarenteam bij het vaststellen van standpunten t.a.v. beleidsdocumenten? (%)

		po	vo	mbo	hbo
Onderwijsreglement	ja	43	31	27	26
	nee	37	37	37	43
	weet niet	20	33	36	31
Examenreglement	ja	10	22	20	25
	nee	56	43	43	45
	weet niet	34	35	36	30
Schoolplan	ja	56	34	-	-
	nee	30	39	-	-
	weet niet	13	28	-	-
Visiedocument	ja	51	31	25	20
	nee	31	36	40	46
	weet niet	18	34	34	34
Begroting	ja	34	16	17	13
	nee	48	52	46	51
	weet niet	19	32	37	36
Taakbeleid	ja	45	43	35	22
	nee	38	31	35	44
	weet niet	18	25	30	34
Jaarverslag	ja	-	-	-	12
	nee	-	-	-	52
	weet niet	-	-	-	36

Verschillen naar afdeling (vo)

Tabel 51: Zeggenschap in de praktijk over beleid, naar vo-soort (%)

	vmbo		havo		vwo	
	Geen	Beslissend	Geen	Beslissend	Geen	Beslissend
Inhoud van de les(stof)	3	65	2	80	3	86
Volgorde lesstof	3	74	-	88	1	87
Didactiek	3	67	-	85	-	73
Keuze leermiddelen	3	38	-	47	4	46
Toetsingswijze	5	56	-	71	5	75
Extra-curriculaire activiteiten	4	24	3	32	4	21
Omgang met leerlingen/studenten	5	49	3	48	3	41
Omgang met ouders	6	36	2	38	9	34
Beoordelingscriteria	11	30	8	38	8	46
Internationalisering/uitwisseling	13	7	3	17	10	10
Begeleiding stage/leerwerkplek	9	30	10	16	3	21
Omgang met individuele problemen van leerlingen/studenten	7	22	10	20	23	20
Omgang met problemen in de klas	6	37	6	36	7	22
Leerlingvolgsysteem/studentportfolio	19	12	26	6	33	13
Afhandeling van klachten	18	23	21	20	23	18
Adviezen vervolgonderwijs/studiekeuze	10	23	5	29	11	12
Toelating of verwijdering leerlingen/studenten	38	10	32	21	36	22
Disciplinaire maatregelen	24	15	21	25	25	18

Tabel 52: Belemmeringen voor uitoefenen zeggenschap, naar vo-soort (% eens)

	vmbo	havo	vwo
Te weinig tijd over voor zeggenschap	81	77	76
Het is onduidelijk hoe de besluitvorming georganiseerd is	72	68	62
De rest van het lerarenteam heeft geen behoefte aan zeggenschap	43	31	49
Het zijn eigenlijk altijd dezelfde leraren	84	86	87
Het is bij mij op school niet gebruikelijk	42	24	45
Ik heb geen zicht op de mogelijkheden	51	42	34
Is uitsluitend een taak van de MR	78	72	68
Andere belemmeringen	34	26	33

Tabel 53: Percentage dat belang hecht aan zeggenschap over beleid in dagelijkse praktijk, naar vo-soort (%)

	vmbo	havo	vwo
Inhoud van de les(stof)	97	99	99
Volgorde lesstof	91	90	96
Didactiek	97	95	99
Keuze leermiddelen	94	98	98
Toetsingswijze	92	94	97
Extra-curriculaire activiteiten	63	66	58
Omgang met leerlingen/studenten	99	95	92
Omgang met ouders	92	73	70
Beoordelingscriteria	84	85	97
Internationaliseringsprogramma/uitwisseling	18	27	26
Begeleiding stage/leerwerkplek	61	28	45
<i>Protocollen</i>			
Omgaan met individuele problemen van leerlingen/studenten	93	79	79
Omgaan met problemen in de klas	98	95	89
Leerlingvolgsysteem/studentportfolio	78	55	64
Afhandeling van klachten	83	66	64
Adviezen vervolgonderwijs/studiekeuze	81	63	66
Disciplinaire maatregelen	79	73	78

Tabel 54: Tevredenheid over zeggenschap over beleid in dagelijkse praktijk, vo-soort (%)

	vmbo	havo	vwo
Inhoud van de les(stof)	92	97	91
Volgorde lesstof	90	97	91
Didactiek	84	84	83
Keuze leermiddelen	63	74	66
Toetsingswijze	74	84	78
Extra-curriculaire activiteiten	43	41	46
Omgang met leerlingen/studenten	71	86	69
Omgang met ouders	66	68	60
Beoordelingscriteria	58	73	56
Internationaliseringsprogramma/uitwisseling	22	29	32
Begeleiding stage/leerwerkplek	44	31	42
<i>Protocollen</i>			
Omgaan met individuele problemen van leerlingen/studenten	71	72	68
Omgaan met problemen in de klas	74	68	80
Leerlingvolgsysteem/studentportfolio	46	37	47
Afhandeling van klachten	64	45	50
Adviezen vervolgonderwijs/studiekeuze	69	58	65
Disciplinaire maatregelen	58	63	50

Tabel 55: Formeel vastgelegde zeggenschap over beleid, naar vo-soort (%)

	vmbo		havo		vwo	
	Geen	Beslissend	Geen	Beslissend	Geen	Beslissend
Inhoud van de les(stof)	31	34	34	36	30	49
Volgorde lesstof	41	36	34	40	31	47
Didactiek	35	37	34	36	28	39
Keuze leermiddelen	23	28	20	28	15	40
Toetsingswijze	26	37	16	44	18	50
Extra-curriculaire activiteiten	24	11	22	12	17	14
Omgang met leerlingen/studenten	14	32	21	23	24	19
Omgang met ouders	25	23	34	13	32	16
Beoordelingscriteria	11	26	12	29	9	36
Internationaliseringsprogramma/uitwisseling	21	3	16	5	17	5
Begeleiding stage/leerwerkplek	15	19	17	6	13	8
<i>Protocollen</i>						
Omgang met individuele problemen van leerlingen/studenten	10	20	18	10	14	11
Omgang met problemen in de klas	12	25	13	15	15	13
Leerlingvolgsysteem/studentportfolio	9	16	14	9	18	13
Afhandeling van klachten	18	17	13	18	20	6
Adviezen vervolgonderwijs/studiekeuze	14	21	16	11	10	14
Toelating of verwijdering leerlingen/studenten	10	11	15	16	11	15
Disciplinaire maatregelen	11	17	11	17	16	10

Tabel 56: Lidmaatschap MR, naar vo-soort (%)

	Geen MR-lid	MR-lid
vmbo	95	5
havo	93	7
vwo	90	10

Tabel 57: Betreft de MR het lerarenteam bij het vaststellen van standpunten t.a.v. beleidsdocumenten? Naar vo-soort (%)

		vmbo	havo	vwo
Onderwijsreglement	ja	28	31	37
	nee	35	33	41
	weet niet	37	35	23
Examenreglement	ja	19	27	26
	nee	44	36	45
	weet niet	37	37	29
Schoolplan	ja	29	40	38
	nee	39	32	40
	weet niet	32	28	23
Visiedocument	ja	30	31	35
	nee	34	28	38
	weet niet	36	41	28
Begroting	ja	16	19	15
	nee	50	45	58
	weet niet	35	36	27
Taakbeleid	ja	39	43	57
	nee	30	31	27
	weet niet	31	26	16

Tabel 58: MR houdt voldoende rekening met mening van leraren, naar vo-soort (%)

	Helemaal niet van toepassing	Niet van toepassing	Wel/niet van toepassing	Van toepassing	Helemaal van toepassing
vmbo	8	15	44	29	4
havo	9	8	35	40	8
vwo	7	16	31	38	8

Tabel 59: Frequentie formeel en informeel overleg, naar vo-soort (%)

	vmbo	havo	vwo
<i>Frequentie formeel overleg</i>			
wekelijks	62	38	41
maandelijks of minder vaak	38	62	59
<i>Frequentie informeel overleg</i>			
wekelijks	76	69	71
maandelijks of minder vaak	24	31	29

Tabel 60: Onderwerpen die aan de orde komen tijdens overleg met schoolleider, naar vo-soort (% ja)

	vmbo	havo	vwo
Werkresultaten	72	78	75
Werkafspraken	73	80	75
Lesinhouden	37	52	34
Werkwijzen	66	81	59
Taakverdeling	87	75	83
Persoonlijke ontwikkeling	85	91	79

Tabel 61: Onderwerpen waarover concrete afspraken worden gemaakt tijdens overleg met schoolleider, naar vo-soort (% ja)

	vmbo	havo	vwo
Werkresultaten	27	34	18
Werkafspraken	50	56	56
Lesinhouden	4	21	12
Didactiek	14	18	13
Taakverdeling/samenwerking binnen team	64	39	50
Professionalisering	56	66	48

Bijlage 3: Lijst van tabellen en figuren

Tabel 1:	Zeggenschap in de praktijk over beleid, naar onderwijssector (%)	15
Tabel 2:	Percentage gegeven vakken een eigen keuze, naar onderwijssector (%)	16
Tabel 3:	Percentage gegeven vakken een eigen keuze, naar schoolgrootte in het vo (%)	16
Tabel 4:	Percentage gegeven vakken een eigen keuze, naar schoolgrootte in het vo (%)	17
Tabel 5:	Belemmeringen voor uitoefenen zeggenschap, naar onderwijssector (% ja)	17
Tabel 6:	Belemmeringen voor uitoefenen zeggenschap, naar leeftijd (% ja)	18
Tabel 7:	Tevredenheid over zeggenschap over beleid en uitvoering in dagelijkse praktijk (% (helemaal) tevreden)	19
Tabel 8:	Percentage dat belang hecht aan zeggenschap over beleid in dagelijkse praktijk, naar onderwijssector (% (veel) belang)	21
Tabel 9:	Verschillen in zeggenschap en tevredenheid naar sector	21
Tabel 10:	Formeel vastgelegde zeggenschap over beleid, naar onderwijssoort (%)	25
Tabel 11:	Frequentie formeel en informeel overleg naar sector (%)	28
Tabel 12:	Frequentie formeel en informeel overleg naar leeftijd (%)	29
Tabel 13:	Onderwerpen die aan de orde komen tijdens overleg met schoolleider (% ja)	34
Tabel 14:	Onderwerpen waarover concrete afspraken worden gemaakt tijdens overleg met schoolleider (% ja)	34
Tabel 15:	Aspecten die een rol spelen bij de interne verantwoording (% (helemaal) van toepassing)	35
Tabel 16:	Lidmaatschap MR (%)	35
Tabel 17:	Betrekt de MR het lerarenteam bij het vaststellen van standpunten t.a.v. beleidsdocumenten? (% ja)	36
Tabel 18:	Houdt de MR voldoende rekening met de mening van leraren? (%)	36
Tabel 19:	Houdt de MR voldoende rekening met de mening van leraren?, naar schoolgrootte (%)	37
Tabel 20:	Verdeling leraren per sector (2008)	38
Tabel 21:	Lidmaatschap vakbond en/of beroepsvereniging, naar sector (%)	40
Tabel 22:	Lidmaatschap vakbond en/of beroepsvereniging, naar leeftijd (%)	40
Tabel 23:	Responsoverzicht	46
Tabel 24:	Respons, populatie en weegfactor	47
Tabel 25:	Betrouwbaarheid geconstrueerde schalen	48
Tabel 26:	Zeggenschap in de praktijk over beleid in PO (%)	49
Tabel 27:	Zeggenschap in de praktijk over beleid in vo (%)	50
Tabel 28:	Zeggenschap in de praktijk over beleid in mbo (%)	51
Tabel 29:	Zeggenschap in de praktijk over beleid in het hbo (%)	52
Tabel 30:	Belang als mogelijke verklaring van tevredenheid over zeggenschap	52
Tabel 31:	Formeel vastgelegde zeggenschap over beleid, po (%)	53
Tabel 32:	Formeel vastgelegde zeggenschap over beleid, vo (%)	54
Tabel 33:	Formeel vastgelegde zeggenschap over beleid, mbo (%)	55
Tabel 34:	Formeel vastgelegde zeggenschap over beleid, hbo (%)	56
Tabel 35:	Frequentie overleg in PO (%)	56
Tabel 36:	Frequentie overleg in VO (%)	56
Tabel 37:	Frequentie overleg in MBO (%)	57
Tabel 38:	Frequentie overleg in HBO (%)	57
Tabel 39:	Overlegvormen als verklaring van ervaren zeggenschap	57
Tabel 40:	Tevredenheid met zeggenschap verklaard	58
Tabel 41:	Frequentie overleg met schoolleider in PO (%)	58

Tabel 42:	Frequentie overleg met schoolleider in VO (%)	58
Tabel 43:	Frequentie overleg met schoolleider in MBO (%)	58
Tabel 44:	Frequentie overleg met schoolleider in HBO (%)	59
Tabel 45:	Rol van de schoolleiding bij de ervaren zeggenschap in de praktijk	59
Tabel 46:	Stellingen ten aanzien van de rol van de schoolleider, naar onderwijssector (% eens)	59
Tabel 47:	Stellingen ten aanzien van cultuur en klimaat binnen de instelling, naar sector (% eens)	60
Tabel 48:	Stellingen ten aanzien van zeggenschap, naar onderwijssector (% eens)	60
Tabel 49:	Belemmeringen voor uitoefenen zeggenschap, naar MR-lidmaatschap (%)	60
Tabel 50:	Betrekt de MR het lerarenteam bij het vaststellen van standpunten t.a.v. beleidsdocumenten? (%)	61
Tabel 51:	Zeggenschap in de praktijk over beleid, naar vo-soort (%)	62
Tabel 52:	Belemmeringen voor uitoefenen zeggenschap, naar vo-soort (% eens)	62
Tabel 53:	Percentage dat belang hecht aan zeggenschap over beleid in dagelijkse praktijk, naar vo-soort (%)	63
Tabel 54:	Tevredenheid over zeggenschap over beleid in dagelijkse praktijk, vo-soort (%)	63
Tabel 55:	Formeel vastgelegde zeggenschap over beleid, naar vo-soort (%)	64
Tabel 56:	Lidmaatschap MR, naar vo-soort (%)	64
Tabel 57:	Betrekt de MR het lerarenteam bij het vaststellen van standpunten t.a.v. beleidsdocumenten? Naar vo-soort (%)	65
Tabel 58:	MR houdt voldoende rekening met mening van leraren, naar vo-soort (%)	65
Tabel 59:	Frequentie formeel en informeel overleg, naar vo-soort (%)	65
Tabel 60:	Onderwerpen die aan de orde komen tijdens overleg met schoolleider, naar vo-soort (% ja)	66
Tabel 61:	Onderwerpen waarover concrete afspraken worden gemaakt tijdens overleg met schoolleider, naar vo-soort (% ja)	66
Tabel 62:	Vakverenigingen in Platform VVVO	73
Figuur 1:	Belang aan zeggenschap en ervaren zeggenschap als verklaringen voor tevredenheid.	23
Figuur 2	Frequentie van informeel overleg als een voorspeller voor de ervaren zeggenschap van de leraar in de praktijk	30
Figuur 3	Invloed van de leidinggevende op de ervaren zeggenschap van de leraar in de praktijk	31
Figuur 4	Invloed van de schoolleiding op de tevredenheid van de leraar over zijn zeggenschap in de praktijk	32
Figuur 5	Frequentie van formeel overleg als een voorspeller voor de tevredenheid van de leraar over zijn zeggenschap in de praktijk	33
Figuur 6:	Organisatiegraad van onderwijs vergeleken met het gemiddelde van alle sectoren	39

Bijlage 4: Itemlijst Nulmeting (po)

A Achtergrondgegevens

1. Hoeveel jaar bent u al werkzaam in het onderwijs?
2. Sinds wanneer bent u werkzaam in uw huidige functie?
3. Bent u lid van de medezeggenschapsraad (MR) op uw school?
4. Bent u lid van een vakbond en / of beroepsvereniging?
5. Op basis van welk diploma/getuigschrift geeft u les?
6. Beschikt u over een pedagogisch-didactische aantekening (PDA) of een geschiktheidverklaring op basis waarvan u onderwijs mag geven?
7. In welke onderwijssector bent u werkzaam? (bij meerdere aanstellingen, vul a.u.b. in wat voor uw grootste baan van toepassing is)
8. Welke omschrijving(en) sluit(en) het beste aan bij uw werkzaamheden? Meer antwoorden mogelijk.
9. Hoe groot is de school waar u werkt?
10. Hoeveel scholen vallen er onder het schoolbestuur van uw school?

B Zeggenschap over beleid op schoolniveau

11. Welke afspraken zijn op uw school gemaakt over de rol van leraren bij de ontwikkeling van het beleid ten aanzien van de volgende zaken?
12. Welke rol hebben leraren in de dagelijkse praktijk op uw school ten aanzien van onderstaande aspecten van het onderwijskundig beleid? Meerdere antwoorden mogelijk.
 - De inhoud van de les / lesstof
 - De volgorde waarin de lesstof wordt behandeld
 - De didactiek (werkvormen, leermodellen etc)
 - Beleid over de keuze van leermiddelen
 - Toetsingswijze
 - Extra-curriculaire activiteiten
 - De omgang / interactie met leerlingen (klassenregels, individuele begeleiding)
 - De omgang / communicatie met ouders
 - Onderwijskundige vernieuwingen

De ontwikkeling van protocollen over:

- Het omgaan met individuele problemen van leerlingen (signalering en aanpak dyslexie, spijbelen etc)
- Het omgaan met problemen in de klas (pesten, onveiligheid, hygiëne etc)
- Een leerlingvolgsysteem / portfolio
- De afhandeling van klachten en vragen (bijv. van ouders / scholieren)
- Het geven van adviezen over vervolgonderwijs / studiekeuze
- Toelating of verwijdering van leerlingen
- Disciplinaire maatregelen

13. Kunt u aangeven in welke mate de volgende overlegvormen op uw school gebruikelijk zijn?
- Functionerings- of beoordelingsgesprek
 - Teamoverleg
 - Vaksectie overleg
 - Ander informeel overleg met collega-leraren
 - Ander Informeel overleg met mijn schoolleider
 - Ander formeel overleg met collega-leraren
 - Ander formeel overleg met mijn schoolleider
 - Kunt u aangeven hoeveel belang u hecht aan zeggenschap over onderstaande aspecten van het onderwijskundig beleid?
14. Hoe tevreden bent u over de zeggenschap die u heeft over de volgende aspecten van het onderwijskundig beleid?
- De inhoud van de les / lesstof
 - De volgorde waarin de lesstof wordt behandeld
 - De didactiek (werkvormen, leermodellen etc)
 - Beleid over de keuze van leermiddelen
 - Toetsingswijze
 - Extra-curriculaire activiteiten
 - De omgang / interactie met leerlingen (klassenregels, individuele begeleiding)
 - De omgang / communicatie met ouders
 - Onderwijskundige vernieuwingen

De ontwikkeling van protocollen over:

- Het omgaan met individuele problemen van leerlingen (signalering en aanpak dyslexie, spijbelen etc)
 - Het omgaan met problemen in de klas (pesten, onveiligheid, hygiëne etc)
 - Een leerlingvolgsysteem / portfolio
 - De afhandeling van klachten en vragen (bijv. van ouders / scholieren)
 - Het geven van adviezen over vervolgonderwijs / studiekeuze
 - Toelating of verwijdering van leerlingen
 - Disciplinaire maatregelen
15. U heeft aangegeven dat u ontevreden bent over uw zeggenschap ten aanzien van één of meerdere onderwerpen. Kunt u aangeven waarom u ontevreden bent?
16. U heeft aangegeven dat u ontevreden bent over uw zeggenschap ten aanzien van één of meerdere onderwerpen. Kunt u aangeven in hoeverre onderstaande belemmeringen daarbij een rol spelen?
- Er blijft naast de primaire taak (lesgeven) te weinig tijd over voor zeggenschap
 - Het is onduidelijk hoe de besluitvorming bij mij op school georganiseerd is
 - De rest van het lerarenteam heeft geen behoefte aan zeggenschap op de onderwerpen waar dit mogelijk is
 - Het zijn eigenlijk altijd dezelfde leraren die meedenken / beslissen over beleid en afspraken
 - Het is bij mij op school niet gebruikelijk om mee te denken of beslissen
 - Ik heb geen zicht op de mogelijkheden die er bij ons op school voor zeggenschap zijn
 - Bij mij op school is de medezeggenschapsraad gemandateerd om belangrijke beslissingen te nemen
 - Anders, namelijk...
17. Zijn er aspecten waar u graag meer zeggenschap over zou willen hebben?
18. Zijn er aspecten waar u juist minder zeggenschap over zou willen hebben?

19. Zijn er nog andere afspraken die op uw school gemaakt worden ten aanzien van het onderwijskundig beleid of zijn er nog opmerkingen die u wilt maken ten aanzien van uw zeggenschap hierover?

C Medezeggenschapsraad

20. Is de medezeggenschapsraad op uw school betrokken bij het ontwikkelen van de volgende beleidsdocumenten?
21. Betreft de medezeggenschapsraad in uw school het lerarenteam bij het vaststellen van standpunten over de volgende beleidsdocumenten?
- Onderwijsreglement
 - Examenreglement
 - Schoolplan
 - Visiedocument
 - Begroting
 - Taakbeleid
22. In hoeverre zijn de volgende uitspraken op de werkwijze van de medezeggenschapsraad in uw school van toepassing?
- De medezeggenschapsraad houdt voldoende rekening met de mening van leraren
 - De medezeggenschapsraad is voldoende actief richting het management

D Stellingen

23. Verantwoording
- Op mijn school is het de gewoonte dat leraren bij elkaar in de klas kijken
 - Mijn collega's en ik gebruiken het teamoverleg om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren
 - Leraren op mijn school bespreken nauwelijks elkaars functioneren
 - Ik stel regelmatig doelen over leerresultaten vast
 - Mijn schoolleider spreekt mij tijdig aan op achterblijvende leerresultaten
 - Informatie uit leerlingvolgsystemen / registraties gebruik ik om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren
 - Het maken van afspraken over leerresultaten van scholieren geeft mij extra motivatie
 - Mijn schoolleider spreekt mij direct aan op mijn functioneren
24. Rol van de schoolleider
- Ik ervaar duidelijkheid van mijn schoolleider over personeelsbeslissingen
 - Mijn schoolleider zorgt dat ik wordt betrokken bij belangrijke beslissingen
 - Mijn schoolleider hecht meer waarde aan mijn oordeel dan aan protocollen en regels
 - Ik krijg van schoolleider de kans ontwikkelingen in mijn vakgebied bij te houden
 - Ik krijg van mijn schoolleider voldoende mogelijkheden voor professionalisering
 - Ik word door mijn schoolleider aangemoedigd om zelf beslissingen te nemen
 - Mijn schoolleider zorgt ervoor dat ik mij helemaal kan richten op mijn primaire taak: lesgeven

25. Cultuur en klimaat op school
- Op mijn school wordt gestimuleerd dat leraren kennis delen
 - Ik voer met mijn collega's eerlijke discussies
 - Ik vermijd gesprekken met collega-leraren over onderwijsinhoudelijke zaken
 - Bij mij op school vinden we dat goed onderwijs geven teamwerk is
 - Door de hoge werkdruk op mijn school heb ik weinig tijd voor professionele ontwikkeling
 - Ideeën die ik bij de schoolleider aandraag, worden nooit echt gebruikt bij het vaststellen van beleid
 - Iedere leraar heeft een eigen manier van lesgeven, daar hebben collega's niets over te zeggen
 - Op mijn school weet de schoolleiding het werk van iedere leraar op waarde te schatten
 - Ik kan met problemen altijd bij collega's terecht
 - Ik voel mij betrokken bij wat er op school speelt
26. Behoefte aan zeggenschap
- Beslissingen over wijzigingen in de lesstofinhoud behoren tot de taken van mijn schoolleider
 - Het is belangrijk dat leidinggevende knopen doorhakt, ook als er bij sommige leraren weerstand is
 - De school moet zo zijn georganiseerd dat de leraar zich kan richten op zijn primaire taak: lesgeven
 - De verantwoordelijkheid voor leerstofinhouden moet, binnen de wettelijke kaders, bij mij en collega-leraren liggen
 - Beslissingen met betrekking tot het onderwijs moeten breed worden gedragen door alle leraren
 - Niet-lesgebonden taken zijn voor mij een welkome afwisseling op lesgebonden taken
27. Als u met uw schoolleider spreekt (zowel formeel als informeel), welke van de volgende onderwerpen komen dan aan de orde? En over welke onderwerpen maakt u concrete afspraken?
- Uw werkresultaten (de leerresultaten van scholieren)
 - Werkafspraken voor de komende periode
 - De lesinhouden
 - Uw werkwijzen in de klas (didactiek)
 - De taakverdeling / samenwerking binnen uw team
 - Uw persoonlijke ontwikkeling / professionalisering
 - Niet van toepassing
28. Heeft u in de afgelopen 12 maanden ten minste één formeel gesprek gevoerd met uw schoolleider?
29. Zijn er nog opmerkingen die u met betrekking tot dit onderwerp of deze vragenlijst wilt maken?

Bijlage 5: Vakverenigingen in Platform VVVO

Tabel 62: Vakverenigingen in Platform VVVO

	Vereniging	Aantal leden
BDD	Beroepsvereniging docenten Drama	155
I&I	Vereniging voor Informatica, Informatiekunde en Informatietechnologie in het onderwijs	390
KNAG	Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap	3300
KVLO	Koninklijke Vereniging van Leraren Lichamelijke Opvoeding	8850
NBDK	Nederlandse Beroepsvereniging van Danskunstenaars	252
NVDV	Nederlandse Vakvereniging voor Docenten Verzorging	310
NVLM	Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer	500
NVON	Nederlandse Vereniging voor het Onderwijs in de Natuurwetenschappen	3547
NVORWO	Nederlandse Vereniging tot Ontwikkeling van het Reken/Wiskunde Onderwijs (PO + VO)	5600
NVTO	Nederlandse Vereniging voor Beeldend Onderwijs	600
NVvW	Nederlandse Vereniging van Wiskundeleraren	3114
STED	Stichting Educatieve Dans	3
VCN	Vereniging Classici Nederland	1027
VDLG	Vereniging van docenten Godsdienst en Levensbeschouwing	524
VDN*	Vereniging Didaktiek Nederlands	130
VDSN	Vereniging Docenten Spaans Nederland	299
VECON	Vereniging van leraren in de Economisch/maatschappelijke vakken	1900
VeDoTech	Vereniging voor Docenten Techniek	700
VFVO	Vereniging Filosofiedocenten in het Voortgezet Onderwijs	145
VGN	Vereniging Geschiedenisdocenten Nederland	2200
VKAV	Vereniging Kontaktgroep Audiovisuele Vorming	100
VLBV	Vereniging Leraren Beeldende Vakken	714
Levende Talen	Vereniging van Leraren in Levende Talen	2812
VLS	Vereniging Leraren Schoolmuziek	804
	TOTAAL AANTAL LEDEN	37.764

*In 2008 heeft de VDN haar activiteiten beëindigd.

Bron: jaarverslag 2008 van de VVVO